

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет

НАУКОВІ ЗАПИСКИ БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Філологічні науки

Випуск XXI

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Астаф'єв О. Г. – доктор філологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка)

*Друкується за рішенням вченої ради
Бердянського державного педагогічного університету
(протокол № 14 від 28.03.2024 р.)*

Редакційна колегія:

Оксана Гальчук – доктор філологічних наук, професор (Київський столичний університет імені Бориса Грінченка); **Юлія Герасименко** – кандидат філологічних наук (Бердянський державний педагогічний університет); **Олена Павленко** – доктор філологічних наук, професор (Маріупольський державний університет); **Наталія Рула** – кандидат філологічних наук (Бердянський державний педагогічний університет); **Леся Сторченко** – доктор філологічних наук, доцент (Національний університет «Одеська юридична академія»); **Ольга Харлан** – доктор філологічних наук, професор (Бердянський державний педагогічний університет); **Фелікс Штейнбук** – доктор філологічних наук, професор (Університет Коменського в Братиславі); **Анжеліка Шульженко** – кандидат філологічних наук (Бердянський державний педагогічний університет).

Н 34 **Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки** : зб. наук. пр. Бердянськ : БДПУ, 2024. Вип. XXI. 58 с.

У збірнику вміщено наукові статті, присвячені актуальним проблемам мовознавства та літературознавства. Висвітлено проблеми лінгвістики тексту, дискурсології, дискурс-аналізу, когнітивної лінгвістики, лексикології та фразеології. Досліджено проблеми часопросторових вимірів літератури, поетики художнього тексту, теорії літератури і порівняльного літературознавства.

За зміст статей і правильність цитування відповідальність несе автор

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Berdiansk State Pedagogical University

SCIENTIFIC PAPERS OF BERDYANSK STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Philological sciences

Issue XXI

Publishing house
"Helvetica"
2024

UDC 81:82–1/9:82.091:821.161.2
H 34

ISSN 2412-933X
DOI 10.32782/2412-933X

REVIEWERS:

Astafiev Oleksandr, Doctor of Philology, Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv)

Zymomria Ivan, Doctor of Philology, Professor (Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych)

*It is published according to the resolution of the Academic Council
of Berdiansk State Pedagogical University
(protocol № 14 of 28.03.2024)*

Editorial Board:

Oksana Halchuk – doctor of philological sciences, professor (Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University); **Yuliia Herasymenko** – candidate of philological sciences (Berdiansk State Pedagogical University); **Olena Pavlenko** – doctor of philological sciences, professor (Mariupol State University); **Nataliia Rula** – candidate of philological sciences (Berdiansk State Pedagogical University); **Lesia Storchenko** – doctor of philological sciences, associate professor (National University “Odesa Law Academy”); **Olga Kharlan** – doctor of philological sciences, professor (Berdiansk State Pedagogical University); **Felix Shteynbuk** – doctor of philological sciences, professor (Comenius University in Bratislava); **Anzhelika Shulzhenko** – candidate of philological sciences (Berdiansk State Pedagogical University).

N 34 **Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Philological sciences.** Berdiansk : BSPU, 2024. Issue XXI. 58 p.

The collection contains research papers dedicated to the topical issues of literary criticism and linguistics. The questions of literature theory, comparative studies, the history of Ukrainian literature, development of tendencies, styles and genres of domestic and foreign literature and poetics of fiction are considered. The problems of cognitive linguistics, grammar, vocabulary and sociolinguistics are dealt with.

The authors assume responsibility for the contents of articles and accuracy of citation

ЗМІСТ

Александрова Ганна, Табакова Ганна. ЖАНР ІРОНІЧНОГО ДЕТЕКТИВУ В ЗАРУБІЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ «САГИ ПРО МАЛОССЕНІВ» Д. ПЕННАКА).....	7
Герасименко Юлія. АНГЛІЙСЬКА МОВА У СУЧАСНІЙ БРИТАНІЇ: ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	15
Глазова Світлана. РІЗНОВИДИ НЕНОРМАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРАХ АНДРІЯ КУЗЬМЕНКА.....	22
Загороднова Вікторія. ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОГО КОНТАКТУ.....	27
Мельнікова Юлія. ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ ПОВІСТІ «НАС РОЗСУДИТЬ БОГ» СВЯТОМИРА ФОСТУНА.....	35
Новик Ольга. АПОКАЛІПСИС: НОВЕ ЗНАННЯ ЧИ РУЙНАЦІЯ УСТАЛЕНОГО ПОРЯДКУ (ОНТОЛОГІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ В АНТИУТОПІЯХ).....	44
Khalabuzar Oksana, Shymanovych Iryna. BIRDS' NAMES AND THEIR SYMBOLIC MEANINGS IN ENGLISH PHRASEOLOGICAL WORD COMBINATIONS.....	51

CONTENTS

Aleksandrova Hanna, Tabakova Hanna. THE GENRE OF IRONIC DETECTIVE IN FOREIGN LITERATURE (BASED ON THE MATERIAL OF "THE MALAUSSENE SAGA" BY D. PENNAC).....	7
Herasymenko Yuliia. ENGLISH LANGUAGE IN MODERN BRITAIN: IMPACT OF GLOBALIZATION AND MIGRATION PROCESSES.....	15
Hlazova Svitlana. VARIETIES OF PROFANITY IN THE WORKS OF ANDRII KUZMENKO.....	22
Zagorodnova Victoria. VERBAL AND NONVERBAL COMMUNICATION TOOLS IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL CONTACT.....	27
Melnikova Yulia. PECULIARITIES OF THE POETICS OF THE STORY "GOD WILL JUDGE US" BY SVIATOMYR FOSTUN.....	35
Novyk Olha. POCALYPSE: NEW KNOWLEDGE OR THE DESTRUCTION OF THE ESTABLISHED ORDER (ONTOLOGY OF EVERYDAY IN ANTI-UTOPIA).....	44
Khalabuzar Oksana, Shymanovych Iryna. BIRDS' NAMES AND THEIR SYMBOLIC MEANINGS IN ENGLISH PHRASEOLOGICAL WORD COMBINATIONS.....	51

УДК 2:821.133.1.312.4.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2024-XXI-1>

ЖАНР ІРОНІЧНОГО ДЕТЕКТИВУ В ЗАРУБІЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ «САГИ ПРО МАЛОССЕНІВ» Д. ПЕННАКА)

Александрова Ганна

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної літератури
та порівняльного літературознавства
Бердянський державний педагогічний університет
ORCID ID: 0000-0001-7687-2188

Табаківа Ганна

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної літератури
та порівняльного літературознавства
Бердянський державний педагогічний університет
ORCID ID: 0000-0001-9687-6290
Web of Science ResearcherID: E-7724-2019

Іронічний детектив – відносно новий жанр у літературі. Його розвиток припадає на середину ХХ століття і триває досі. Остаточна кристалізація жанру відбувається в наш час. Одними з перших зразків іронічного детективу стали твори польської авторки І. Хмельовської. Однак французька література ХХ століття теж має яскравих представників жанру. Так, у статті досліджуються особливості функціонування іронії в детективному жанрі в контексті творчості популярного сучасного французького письменника Данієля Пеннака. Розрізняємо іронію як засіб комічного і як принцип організації твору, що притаманне саме жанру іронічного детективу. Доводиться теза про органічний зв'язок іронії та постмодерної естетики. Розгляд іронічного детективу неможливий без короткого аналізу етапів становлення детективу загалом, отже, у статті йдеться про генезу детективного жанру від класичного до французького роману-нуару. Основна увага сфокусована на особливостях розвитку іронічного детективу. На прикладі «Саги про Малоссенів» Д. Пеннака проілюстровано риси жанру у творі та їх вияв на змістовому й формальному рівні. Досліджено іронічний стиль автора, іронічний підтекст на рівні назв частин саги, проблематики, характеристики художніх образів. У статті акцентується увага на тому, що натуралістичні деталі, сцени жорстокості, зло і хаос, породжені наслідками Другої світової війни, подіями ХХ століття, послаблюються завдяки іронічним характеристикам, штампам, ставлення автора й оповідача до навколишнього світу. Наслідуючи традиції нуару, іронічний детектив зміщує акценти: функції слідчого в сазі виконує не професійний детектив, а підозрюваний – Бенжамен Малоссен, працівник спочатку великого супермаркету, а згодом видавництва, цап відбувайло. У дослідженні доведено, що аналізований жанр є художньою формою панорамного огляду суспільства 80-х років з його фальшивими ідеалами та системою споживацтва. Проаналізовано прийоми авторської самоіронії, іронії як викриття, прозріння, антиномії.

Ключові слова: іронія, детективний роман, Пеннак, нуар, постмодернізм.

Aleksandrova Hanna

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Ukrainian
and Foreign Literature and Comparative Literature
Berdiansk State Pedagogical University

Tabakova Hanna

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Ukrainian
and Foreign Literature and Comparative Literature
Berdiansk State Pedagogical University

THE GENRE OF IRONIC DETECTIVE IN FOREIGN LITERATURE (BASED ON THE MATERIAL OF “THE MALAUSSENE SAGA” BY D. PENNAC)

Ironic detective is an interesting and a new genre in literature. It is often operates within a world they see as corrupt or flawed, wielding irony as a shield against disappointment. They challenge the traditional heroic mold, revealing the cracks in the detective archetype and the cases they pursue.

Its development dates back to the middle of the twentieth century and continues up to the present days. The French literature of the twentieth century has notable representatives of the genre. This article examines the peculiarities of the genre of the ironic detective, in the context of the work of the popular modern French writer Daniel Pennac. This exploration dives into the enigmatic figure of the ironic detective, a masterfully layered creation where witty humor collides with the darkness of crime. To truly understand this breed of sleuth, we must first embark on a historical journey, tracing the evolution of the detective genre from its classic roots to the shadowy depths of French noir. Here, we'll peel back the layers of irony, examining its dual function as a comedic weapon and a guiding principle for navigating the murky world of crime fiction. Using D. Pennac's "The Malaussene Saga" as an example the features of the genre, alongside their manifestations at the content and formal level are illustrated. The article focuses on the fact that naturalistic details, scenes of cruelty, evil and chaos, caused by the consequences of the Second World War, are weakened due to ironic characteristics, stereotypes, as well as the very attitudes of the author and the narrator towards the surrounding world. The research proves that the analysed genre is an artistic form of a panoramic view of the society of the 80s with its false ideals and its consumerism.

Key words: *irony; detective story; Pennac; noir; postmodern.*

Постмодерна література досить активно користується засобами комічного під час творення тексту. Особливо це стосується іронії, адже для естетики постмодернізму вона є не лише прийомом, а й своєрідним художнім принципом. Ч. Гліксберг ще в 1969 році слушно зауважив, що «література ХХ століття, добре це чи погано, але позначена іронією» (*тут і далі переклад наш*) [1, с. 3].

Однією з яскравих ознак постмодерного дискурсу є його орієнтація на своєрідну жанрову трансгресію, коли матриця жанру руйнується завдяки запозиченню елементів інших структур. Так сталося з детективом. Суперечливий за своєю природою він наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття продемонстрував значну жанрову гнучкість, збагатившись такими піджанрами, як фантастичний чи містичний детектив (*locked room mystery*), жіночий детектив, крутий детектив (*hardboiled detective*), поліцейський детектив (*police procedural*) та ін. Часто такі жанрові типи навіть не мають усталеного визначення, адже перебувають у процесі формування. До них належить також іронічний детектив. Функціонування детективного

дискурсу під впливом іронії стає потужним фактором формування постмодерного сприйняття традиції, нового погляду на світ через засоби комічного.

Що ж собою являє іронія, якщо вона здатна не лише впливати на стиль, але й стає визначальним принципом для жанру іронічного детективу? Це складне поняття у *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory* («Словник літературознавчих термінів і теорії літератури» Дж. Каддона) навіть не має єдиного визначення, натомість пропонується цілий історичний зріз, де подано зміни у розумінні поняття протягом століть. Єдине, що чітко вказано у словнику, це основна ознака іронії – антифраза [2, с. 44]. Подібне розуміння знаходимо й у *Літературознавчій енциклопедії*, де це явище названо тропом або рідше стилістичною фігурою, а також зазначається грецьке походження від слова *eirōneia* – «удаване незнання»). Сама ж іронія визначається як «тонка насмішка, прихована за допомогою поважного інакомовлення, запереченням під виглядом згоди, глузливою оцінкою поціновуваного предмета, явища» [3, с. 436]. Отже, спільною ознакою є те, що експліцитна й імпліцитна складові іронії вступають у протиріччя, тобто говоримо одне, розуміємо зовсім інше. Тому для розуміння іронічного тексту потрібно володіти певною ерудицією, розуміти контекст, бути обізнаним із культурним полем автора, інакше іронія як прийом не спрацює.

Крім того, іронічний текст завжди буде кидати виклик читачу, по-перше, чи розкодує він сенс іронії, а по-друге, чи зможе він стати на один щабель з автором, що у творі, де іронія є організуючим принципом, зазвичай виступає деміургом. Така гра із читачем-реципієнтом абсолютно співзвучна естетиці постмодернізму. Додамо відкриту й змінну жанрову матрицю детективу як різновиду масової літератури, спрямованої на діалог із читачем і орієнтовану на нього. Таким чином, іронія підсилює природу детективу настільки, що у другій половині ХХ століття розвинувся окремий жанровий різновид іронічного детективу.

Яким чином іронія виявляє себе в детективі й чим іронічний детектив відрізняється від детективу з використанням іронії у вигляді стилістичного прийому, адже, як слушно зауважує Мюкке, «існує незліченна кількість прикладів іронії в художній літературі, які не є особливо характерними для якогось одного художнього жанру»? [4, с. 85]. Пошук відповідей на ці питання хочемо проілюструвати аналізом циклу романів французького письменника Даніеля Пеннака «Сага про Малоссенів», що і становить мету нашої розвідки.

Узагалі детектив став досить популярним у період 20–30-х рр. ХХ століття, названий у британському літературознавстві Золотим віком детективу (Golden Age of Detective Fiction). У цей час з'являються й перші літературознавчі розвідки, присвячені цьому жанру (Г. К. Честертон, Д. Сейрс, Р. Нокс та ін.). У 1941 році вийшла праця Говарда Хайкрафта «Вбивство задля задоволення: Життя і часи детективу» (Murder For Pleasure The Life And Times Of The Detective Story), де автор прямо зазначає, що функція детективу – розважати читача, хоча жанр і має свої правила [6]. Як жанр масової літератури детектив дійсно має пригодницький, часто далекий від реального життя характер, сюжет тримає читача в напруженні, експлуатуючи прийом саспенсу. Перші відомі зразки жанру, які традиційно приписують Е. По і А. Конан-Дойлу, здаються далекими від гумору, натомість елементи готичного тут виходять на передній план. Однак парадоксальним є те, що саме на героя Конан-Дойла, Голмса, і з'явилися перші пародії (М. Леблан «Арсен Люпен проти Шерлока Голмса», 1908, проза Курта Маттула та Маттіаса Бланка, 1900-ті, Генри Лайон Олді «Шерлок Голмс проти марсіан», 2014, та ін.). І як би не намагався автор «вбити» свого героя, той не лише «вижив», а й став чи не популярнішим за самого автора і не втрачає позицій ось уже друге століття.

У 1929 році вийшла праця члена Детективного клубу, який і досі об'єднує англійських детективістів, Рональда Нокса (Ronald Knox) «Десять правил детективу» або «Деклога»

(Ten Rules for Detective Fiction or Decalogue). Автор в душі біблейських 10 заповідей прописує 10 правил справжнього детектива, які фактично відразу почали порушувати письменники. Деякі із цих правил відверто іронічні, зокрема «Жодного китайця не повинно бути у творі» [8]. Саме Золотий вік детективу породив перші зразки жанру, де заявив про себе гумористичний пафос. Зокрема, серед піонерів Б. Шоу називає І. К. Бентлі та його твір «Остання справа Трента» (1913) і, спираючись на слова Сімонса, зазначає, що «успіх «Останньої справи Трента» пояснюється тим, що вона сприймається читачами як «легка розвага» [7].

Дійсно, саме у 20–30-ті роки виникає тенденція до створення не стільки сищиків-інтелектуалів на кшталт Голмса (хоча персонаж Конан-Дойла теж вдавався до жартів), а саме так званих несправжніх детективів (*fallible detective*), які на перший погляд викликають здивування і сміх. Після Бентлі з його дивакуватим Філіпом Трентом варто згадати хоча б славнозвісного Еркюля Пуаро А. Крісті, який не раз вводив злочинців в оману й ставав приводом для іронії через свою нестандартну зовнішність і зацикленість на «сірих клітинках». Ця традиція знайшла своє продовження й у творчості Данієля Пеннака.

«Сага про Малоссенів» побачила світ у видавництві *Les Éditions Gallimard* в серії романів-нуар і складається з романів Данієля Пеннака «Усе для людоджерів» (*Au joie des ogres*, 1985), «Фея Карабіна» (*La Fée Carabine*, 1987), «Маленька торговка прозою» (*La petite marchande de prose*, 1989), «Пан Малоссен» (*Monsieur Malaussène*, 1995), «Пан Малоссен у театрі» (*Monsieur Malaussène au théâtre*, 1996), «Християни і маври» (*Des Chrétiens et des maures*, 1996), «Плоди пристрасті» (*Aux fruits de la passion*, 1999). Усі ці романи із великою майстерністю створені в детективно-гумористичному жанрі. Через 20 років письменник продовжив легендарну сагу романом «Справа Малоссена – Вони брехали мені» (*Le cas Malaussène 1: Ils m'ont menti*, 2017), а в 2023 році вийшла заключна частина саги – «Справа Малоссена 2: Термінус Малоссен» (*Le Cas Malaussène 2: Terminus Malaussène*).

Твори Данієля Пеннака перекладені 30 мовами світу. В Україні, використовуючи методи лінгвістичного та лінгвопоетичного аналізу, до його прози зверталася Інеса Єрмоленко. Серед сучасних зарубіжних дослідників окремими аспектами творчості французького письменника цікавилися П'єр Мікуель, П'єр Вердагер, Ів Рутер, Марі Франс-Пуар. Проте в сучасній літературознавчій науці відсутній цілісний аналіз «Саги про Малоссенів» Д. Пеннака в контексті жанру іронічного детективу з урахуванням поліаспектності іронії на рівні образів людоджерів і цапа відбувайла та інших художніх образів, проблематики, символіки, що зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Методологічні засади дослідження ґрунтуються на комплексному поєднанні культурно-історичного та порівняльно-історичного (компаративного) методів, які уможливають вивчення походження, еволюції та закономірностей існування жанру іронічного детективу в зарубіжній літературі та аналіз його особливостей у «Сазі про Малоссенів» Данієля Пеннака.

У романі «Усе для людоджерів» письменник зобразив відголоски і наслідки жахів війни, яка і через півстоліття продовжує про себе нагадувати. Данієль Пеннак намагається зменшити градус катастрофізму, доводячи, що сучасний детектив неможливий без використання елементів гумору. Іронія, яка посідає чільне місце у творчості прозаїка, забезпечує погляд із позиції свободи й об'єктивності, але водночас може бути не лише злісно-глузливою, але й ліричною, із сумною посмішкою. Для детективних романів Данієля Пеннака характерна незлоблива насмішка, гумористична обробка натуралістичних деталей і сцен жорстокості, іронічне світовідчуття. Так, у романі «Фея Карабіна» Малюк став свідком жахливого вбивства поліцейського, але «крізь свої рожеві окуляри бачив тільки одне: русява голова перетворилася в небесну квітку» [5, с. 6].

Як зазначалося вище, Даніель Пеннак продовжив традицію «несправжніх детективів», його Бенжамен Малоссен – головний герой усієї саги – за професією і покликанням не є детективом, однак змушений розслідувати справу, оскільки сам стає підозрюваним і об'єктом полювання злочинців. Герой-жертва, суб'єктивний характер творів (герой-наратор, крізь призму бачення якого зображуються події), натуралістичні, сексуально відверті подробиці, груба лексика, похмурий образ міста, що наповнює твір відчуттям невідворотності катастрофи, безвихідності становища героя, приреченості – усі ці риси вказують на традиції французького нуару. У цьому контексті справедливо видається думка Даніеля Пеннака про те, що індивідуальне щастя має приносити суспільні вигоди, в іншому випадку суспільство – це просто хижацька мрія.

Бенжамен разом зі своїми молодшими братами (Жеремі та Малюк) і сестрами (Луна, Клара і Тереза), а також собакою Жуліусом живе в Парижі в бідному кримінальному різнонаціональному районі Бельвіль. Їхня постійно вагітна мати не піклується про родину, оскільки головним об'єктом її зацікавлень є особисте життя, унаслідок чого в неї народжуються нові діти, яких вона передає на виховання Бенжамену. Сам він у романі «Усе для людоджерів» працює у великому торгівельному комплексі на посаді такого собі цапа відбувайла, а в наступних частинах саги виконує ту саму функцію, але вже у великому книжковому видавництві. До речі, натхненням до написання першого твору саги про Малоссена стало есе філософа Рене Жирара, яке з'явилося в той час, *Le Bouc émissaire*, дослівно – «Цап відбувайло». Оригінальна французька назва твору *Au bonheur des ogres*, а от англійський переклад видання вийшов у 1998 році під назвою *The Scapegoat*, що якраз і перекладається дослівно як «Цап відбувайло». Таким чином, іронічний підтекст дає про себе знати на рівні заголовку, натякаючи на головного героя-невдачу.

Серед обов'язків Бенжамена – брати на себе провину за неякісний чи поламаний товар у магазині, а у видавництві «Тальон» – за невчасний вихід матеріалів або відмову у співпраці. У романі «Усе для людоджерів» за вигаданою директором магазину легендою він ніби працює у відділі контролю, і коли з'являються незадоволені покупці, директор всю провину перекладає на працівника-невдачу, обіцяючи клієнтам оштрафувати і звільнити його. Сльози і вибачення Бена розчулюють покупців, і вони забирають свій позов, погоджуючись на заміну товару. Однак напередодні Різдва і впродовж декількох наступних місяців у магазині невідомі влаштовують п'ять вибухів, і кожного разу на місці злочину опиняється Бенжамен, через що поліція вважає його головним підозрюваним. Щоб виправдати себе, герой змушений паралельно з поліцією вести власне розслідування.

Оповідь ведеться від імені Бенжамена, тому всі описані події читач сприймає крізь призму його світогляду. Вечорами він із задоволенням розказує своїм молодшим братам і сестрам різні історії, вважаючи себе «неперевершеним» оповідачем: «Я був крутішим за телевизор у той час, як телевизор був крутішим за все» [5, с. 21]. Однак коли в родині Малоссенів з'являється стрий Ріссон, статус Бена змінюється: «Усього один сеанс Ріссона, і я був віднесений до розряду чарівного ліхтаря, тоді як він сам спромігся звання широкоформатного, широкоформатного, стереозвукового, об'ємного і т. д.» [5, с. 22]. Відчувається іронічне ставлення героя до себе, інших і навколишнього світу загалом. Наприклад, епізод, коли під час розмови з Королевою Забо він дивиться на свою родину, у центрі якої вагітна мати: «Єдиним поглядом я обводжу Клару, що чаклує біля плити, Малюка, що стирчить з-під руки Вердена, Жеремі, Терезу, дідусів і маму, що панує над усім цим, – гладку і сяючу, як ситі богородиці в італійських майстрів» [5, с. 20]. Не менш іронічно Бен ставиться до своєї посади цапа відбувайла: «Так, така у мене робота – бути цапом відбувайлом. Офіційно я «директор з літературних питань», але насправді козел» [5, с. 20].

Жанр іронічного детективу дає змогу поєднувати елементи класичного, «серйозного» детективу й іронічний контекст. Тому насильницькі вбивства, смерті та шахрайства оцінюються як зло, але сила їхнього емоційного впливу послаблюється завдяки іронічним характеристикам, штампам, ставленню оповідача до навколишнього світу. Наприклад, реакція Бенжамена на випадок, коли до його будинку помилково занесли труну: «Саме так минулого тижня три вантажники з натужними обличчями внесли нам із Жуліусом до коридору домовину з білого дерева. Найблідніший з трьох сказав: – Це для вас. Жуліус стрімко відступив під ліжку, а я, голова закустрана, ілюмінатори затемнені, вибачливо показав на свою піжаму і промовив: Зайдіть через п'ятдесят років, я ще не зовсім готовий» [9, с. 23].

Тут варто говорити про авторську іронію, де головний персонаж піддається своєрідній авторській насмішці, але це тільки на перший погляд. Авторська іронія взагалі є досить складним феноменом, адже вона вимагає більше контексту й виявляється на різних рівнях твору. Протягом роману часто помітно, що автор іронізує не над своїм героєм, а над читачами, вводячи їх в оману подібною характеристикою невдахи під час першого знайомства з ним.

Іронічний стиль Д. Пеннака дає змогу дослідити й викрити абсурдність суспільства споживання. Іронія може бути визначником твору в абсурдизмі, становити самостійний модус художності. Уже з перших сторінок роману «Усе для люджерів» Бенжамен Малоссен зображується як молодий чоловік із відділу технічного контролю, на плечі якого лягає абсурдна за своїм значенням відповідальність за якість усього товару великого торговельного центру. Така робота, за словами Бена, «цілковита фікція». Герой стає частиною системи споживання, але все його нутро бунтує проти цього обману: «Платня зависока за те, що я роблю, але замала за те, як мене від цього нудить» [9, с. 25]. Система світу потребує таких Бенжаменів не як щиросердних і відповідальних громадян, а як засіб обману й маніпулювання іншими людьми. На підтвердження цього Королева Забо у «Феї Карабіну» зауважує: «Ви Козел до мозку кісток. І якщо прямо зараз хтось шукає по місту винуватця якоїсь великої гидоти, всі шанси за те, що виберуть вас!» [5, с. 13].

Іронія в романі виконує роль художнього дослідження європейського суспільства кінця 80-х років, суспільства фальші й тотального споживання. Навіть, здавалося б, найжахливіші вчинки можна представити за допомогою гумору – настільки сильною та всепроникною стає іронія. Вона виконує терапевтичну функцію, адже канібалізм, що лежить в основі злочину в першому романі саги, важко уявити, а не те, що описати. Тому іронія стає засобом висловлювання й викриття. Як слушно зауважив Ч. Гліксберг, «удаючись до рятувального засобу іронії, він [автор] може споглядати образ універсального абсурду, не будучи переможеним ним. Іронія дозволяє йому уявити життя як комедію, фарс чи хаос і, здається, виправдовує його слова, замість того, щоб впасти в цілковиту мовчанку» [1, с. 4].

Якщо говорити про іронічний струмінь у детективі, то варто відрізнити елементи іронії у творі й іронію як принцип побудови тексту. Іронічний детектив має порушувати найголовніше правило жанру – пародіювати саму суть, процедуру ведення розслідування, своєрідні штампи детективного твору. Це значною мірою стосується головного протагоніста – сищика. Зрозуміло, що автор у такому випадку розраховує, що читач знайомий з основними правилами побудови детективу, адже іронія буде успішною і очевидною лише у випадку, коли її суб'єкт і об'єкт, а у випадку літератури ще й реципієнт твору, обертаються в одному культурологічному й інтелектуальному полі. Саме тому для іронічного детективу важливим засобом творення є інтертекст. Часто прецедентні феномени виносяться в заголовок твору, налаштовуючи читача на певний настрій із самого початку, як ми це бачимо і в досліджуваному творі.

Даніель Пеннак вносить у назву саги ім'я Бенжамен Малоссен, яке включає іронічну гру слів. Бенжамен перекладається як молодший брат або «щасливий син». Це ім'я пов'язане із сюжетом Старого Заповіту про молодшого сина біблейського патріарха Іакова Веніаміна. Із самого початку ім'я передбачає його маленький зріст, тому ставитися до нього серйозно важко. Воно теж містить подвійну семантику: нескінченна молодість або незрілість духу. Таким чином, Д. Пеннак виявляє суперечність у його імені, оскільки його звати Бенжамен, хоча він старший брат, та прізвище: Малоссен із французької буквально перекладається як *mal-au-saint*, тобто злий святий. У романі герой великодушний, його іронічний гумористичний погляд на світ – це механізм захисту від ворожого середовища. На думку Марі-Франц Руар, Бенжамен «одночасно втілює повсякденні провини секуляризованого суспільства та невинну, навіть подібну до Христа жертву іудео-християнського міфу» [10]. Дослідниця справедливо відзначає, що він «повертає нашим сучасникам образ світу, де невинність, навіть відносна, стає долею» [10].

Бен виступає саме тим праведним героєм, який бере провину людства на себе. Самоіронія Бена підкреслює його чистоту і щирість. Тому видавництво Королеви Забо пропонує йому після звільнення з торговельного центру вдвічі більшу платню від будь-якої йому запропонованої. У фіналі роману Бен, жертвуючи своїм сумлінням, поступаючись своїми принципами, відмовляючись від своїх мрій, заради родини погоджується на пропозицію залишитися цапом відбувайлом, але вже не у великому магазині, а у видавництві. Якщо в романі «Усе для людоджерів» Бен ще чинить опір своїй долі цапа відбувайла, то у «Феї Канабіна» він приймає цей образ, а в подальших частинах майстерно з ним вправляється.

Іронія дає змогу подивитися на світ з іншого боку, постмодерного, де зазвичай діють закони відкидання традицій, карнавалізації та пародії. Крім того, масова література, до якої належить детектив, також має здебільшого розважальний характер, хоча це і не єдина її функція. Таким чином, автор, вибудовуючи детективну оповідь, трансформує жанр навіть на рівні мови. Іронічний детектив залучає багато концептів повсякденності, знижену лексику, прецедентні тексти, бо як жанр масової літератури вони спрямовані насамперед на масового читача. А останній отримує додаткове задоволення від «впізнання» сенсу авторської іронії у творі, починаючи від окремих діалогів, до іронізування над жанровою структурою детектива загалом. Хоча тут теж можливі певні особливості сприйняття. Зокрема, розуміння чи нерозуміння іронії у творі є своєрідними маркером «свого і чужого», не втаємниченого в суть іронізування. Тож іронія тут може стати способом класифікації персонажів.

Отже, поява іронічного детективу, де закони жанру трансформуються під впливом зовнішніх чинників, стала логічним продовженням розвитку детективу. Післявоєнна дійсність вимагала нових форм осмислення й переживання подій, іронія допомагала авторам у цьому. Традиційна матриця детективу трансформується під впливом іронії настільки, що народжується окремий детективний жанр – іронічний детектив. Він руйнує фактично всі десять правил справжнього детективу, запропонованих Р. Ноксом. Сищик із концептуального інтелектуала перетворюється на дивакуватого і на перший погляд не дуже розумного й розгубленого невдачу. Але саме йому належить право розкрити злочин. Такого сищика змальовує у своїх романах Д. Пеннак. Іронічний підтекст автора виявляється в постійному зверненні до літературних творів і міфології, інверсуванні традицій реалізму та натуралізму в творчості Е. Золя. Навіть казковий образ людоджерів, який ілюструє жахи історії, у Д. Пеннака висуває думку про те, що найпотворніші чудовиська завжди рівнозначні дитячості (у магазині маленькі старигані-людоджери бавляться у відділі іграшок). Іронія в «Сазі про Малоссенів» виражається в різних формах: авторська іронія, самоіронія героїв,

протиставлення несумісних понять (дитинство – смерть, порядність – обман), іронія як викриття і як прозріння. Таким чином, іронія стає характерною рисою індивідуального стилю Д. Пеннака і визначає жанрову своєрідність його детективних творів.

Література:

1. Charles I., Glicksberg. *The Ironic Vision in Modern Literature* Springer; 1969th edition.
2. Cuddon J.A. (John Anthony). *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Edited by Rafey Habib and Matthew Birchwood, 5th ed., Wiley Blackwell, 2013.
3. Ковалів Юрій. *Літературознавча енциклопедія: у 2 т.* Видавничий центр «Академія», 2007. Т. 1: А (аба) – Л (лямент).
4. Muecke D. *Irony and the Ironic*. 1st ed. Taylor and Francis, 2017. Web. 14 Oct. 2022.
5. Pennac Daniel. *La Fée Carabine*. Gallimard, 1989. 309 p.
6. Haycraft Howard. *Murder for Pleasure*. Dover Publications, 2019. Web. 14 Oct. 2022. URL: <https://archive.org/details/murderforpleasur010365mbp/page/n17/mode/2up>.
7. Shaw Bruce. *Jolly Good Detecting: Humor in English Crime Fiction of the Golden Age*. McFarland, Incorporated, Publishers, 2013.
8. Knox Ronald Arbuthnott and Henry Harrington. *The Best Detective Stories of the Year 1928*. Faber & Faber, 1929.
9. Пеннак Даніель. *Усе для людоджерів*. Київ : К.І.С., 2015. 228 с.
10. Rouart Marie-France. *L'exhibition des interdits*. Daniel Pennac, Au Bonheur des ogres, <https://books.openedition.org/pur/48217>.

References:

1. Charles, I., Glicksberg. (1969). *The Ironic Vision in Modern Literature* Springer.
2. Cuddon, J.A. (John Anthony). (2013). *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Edited by Rafey Habib and Matthew Birchwood, 5th ed., Wiley Blackwell.
3. Kovaliv, Yuriy. (2007). *Literaturoznachna entsyklopedia [Literary Encyclopedia]: u 2 t.* Vydavnychy tsentr "Akademia". Т. 1. А [in Ukrainian].
4. Muecke, D. (2022). *Irony and the Ironic*. 1st ed. Taylor and Francis, 2017. Web. 14 Oct.
5. Pennac, Daniel (1989). *La Fée Carabine*. Gallimard, 309 p.
6. Haycraft, Howard. (2022). *Murder for Pleasure*. Dover Publications, 2019. Web. 14 Oct. Retrieved from: <https://archive.org/details/murderforpleasur010365mbp/page/n17/mode/2up>.
7. Shaw, Bruce. (2013). *Jolly Good Detecting: Humor in English Crime Fiction of the Golden Age*. McFarland, Incorporated, Publishers.
8. Knox Ronald Arbuthnott and Henry Harrington. (1929). *The Best Detective Stories of the Year 1928*. Faber & Faber.
9. Pennac, Daniel. (2015). *Use dlia liudozheriv [Everything for cannibals]*. Kyiv: K.I.C. 228 p. [in Ukrainian].
10. Rouart, Marie-France. *L'exhibition des interdits*. Daniel Pennac, Au Bonheur des ogres. URL: <https://books.openedition.org/pur/48217>.

УДК 811.111.37.01/.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2024-XXI-2>

АНГЛІЙСЬКА МОВА У СУЧАСНІЙ БРИТАНІЇ: ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Герасименко Юлія

кандидат філологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри іноземних мов і методики викладання
Бердянський державний педагогічний університет
ORCID ID: 0000-0001-7948-9248

У статті проаналізовано вплив глобалізації та міграційних процесів на сучасний стан і розвиток англійської мови у Великобританії. Аналізуючи вплив глобалізації на англійську мову в Британії, наведено приклади впливу Інтернету та соціальних медіа на мовну практику, зокрема поширення нових слів, таких як “blog”, “streaming” та “meme”. Доведено вплив міжнародного бізнесу та науки на стандартизацію англійської мови як lingua franca у міжнародному спілкуванні.

У контексті міграційних процесів продемонстровано формування нових діалектів та акцентів у англійській мові. Наведено конкретні приклади впливу різноманітних мовних та культурних традицій іммігрантів на розвиток “multicultural London English” (MLE), де запозичення, такі як “innit” та “man dem”, відображають сучасні соціолінгвістичні зміни.

Дослідження також охоплювало зміни в освітній сфері, зокрема еволюцію методик викладання англійської мови, у відповідь на сучасні мовні та культурні виклики. Автори аналізують перехід від традиційних методів до більш гнучких та інтерактивних форм навчання з урахуванням різноманітності контингенту.

На основі проведеного аналізу сформувані висновки, в яких зазначається, що англійська мова у сучасній Британії зазнає значних змін під впливом глобалізації та міграційних процесів. З одного боку, внаслідок глобалізації англійська мова зайняла позицію глобальної мови комунікації, використовується у міжнародних організаціях та стає ключовим інструментом у сферах бізнесу, науки та технологій. З іншого боку, інтенсивні міграційні процеси збагачують англійську мову новими словами та фразеологічними виразами з інших мов, впливають на формування нових діалектів та акцентів.

Ці процеси впливають на освітню політику, методики викладання англійської мови та соціальну інтеграцію мігрантів. Вони також ставлять нові виклики перед мовною політикою та плануванням освіти в контексті багатомовного суспільства.

Ключові слова: глобалізація, міграція, інформаційне суспільство, Інтернет, цифрові технології, комунікація.

Herasymenko Yuliia

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Senior Teacher of the Department of Foreign Languages and Teaching Methods
Berdyansk State Pedagogical University
ORCID ID: 0000-0001-7948-9248

ENGLISH LANGUAGE IN MODERN BRITAIN: IMPACT OF GLOBALIZATION AND MIGRATION PROCESSES

The article analyzes the impact of globalization and migration processes on the current state and development of the English language in Great Britain. Analyzing the impact of globalization on

the English language in Britain, examples are given of the impact of the Internet and social media on language practice, including the spread of new words such as “blog”, “streaming” and “meme”. The impact of international business and science on the standardization of English as a lingua franca in international communication is proven.

In the context of migration processes, the formation of new dialects and accents in the English language is demonstrated. Specific examples of the influence of various linguistic and cultural traditions of immigrants on the development of “multicultural London English” (MLE) are given, where borrowings such as “innit” and “man dem” reflect modern sociolinguistic changes.

The study also covered changes in the educational field, in particular the evolution of English language teaching methods in response to contemporary linguistic and cultural challenges. The authors analyze the transition from traditional methods to more flexible and interactive forms of learning, taking into account the diversity of the contingent.

On the basis of the analysis, conclusions were drawn, in which it is noted that the English language in modern Britain is undergoing significant changes under the influence of globalization and migration processes. On the one hand, as a result of globalization, the English language has taken the position of the global language of communication, is used in international organizations and is becoming a key tool in the fields of business, science and technology. On the other hand, intensive migration processes enrich the English language with new words and phrases from other languages, influence the formation of new dialects and accents.

These processes affect educational policy, methods of teaching English and the social integration of migrants. They also pose new challenges to language policy and educational planning in the context of a multilingual society.

Key words: *globalization, migration, information society, Internet, digital technologies, communication.*

Актуальність дослідження. Англійська мова, яка виступає універсальним засобом комунікації у світовому контексті, переживає період інтенсивних змін, зумовлених динамічною світових відносин. Глобалізаційні процеси, що сприяють взаємодії та інтеграції різноманітних культур, а також міграційні потоки впливають на англійську мову у Великобританії, спонукаючи її до взаємодії з новими мовами та діалектами. Цей процес збагачує словниковий запас британської англійської мови, включаючи нові терміни та вносячи різноманітні акценти та способи висловлювання.

Сучасна міграційна динаміка приводить до Великобританії людей з різноманітними мовами, що сприяє обміну та інтеграції різних мовних форм і діалектів. Це впливає на освітню політику, методики викладання англійської мови, а також на соціальну інтеграцію мігрантів. Глибоке дослідження цих явищ є необхідним для розуміння механізмів розвитку та адаптації мови до мінливих життєвих умов, оцінки мовної політики та планування освіти в контексті багатомовного суспільства.

З іншого боку, процеси глобалізації посилюють вплив англійської мови на міжнародному рівні, одночасно сприяючи збільшенню впливу інших світових та регіональних мов на англійську мову всередині самої Великобританії. Це спричиняє появу так званого «глобального англійського», який інтегрує у себе елементи різних культур та мовних систем, трансформуючи традиційне розуміння та використання англійської у Великобританії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль англійської як глобальної мови комунікації була предметом детального аналізу багатьма вченими, серед яких можна відзначити О. Домнича, О. Камшилову, Н. Пелагешу. Крім того, значний внесок у цю сферу внесли міжнародні експерти, такі як Д. Кристал, С. Еванс, Д. Греддол, Ф. Грін, Т. Річенто, П. Стревенс, Р. Філіпсон. Але на сьогодні спостерігається відсутність досліджень, які б конкретно висвітлювали вплив глобалізації та міграційних процесів на розвиток англійської мови у сучасній

Британії, що потребує детального вивчення. Це пов'язано з тим, що глобалізація та міграційні потоки вносять значні корективи у структуру та функціонування англійської мови, стимулюючи її розвиток та трансформацію. Така ситуація вимагає глибокого аналізу з метою розуміння поточних тенденцій та прогнозування майбутніх змін у використанні англійської мови в контексті сучасної Британії.

Мета статті – дослідження впливу глобалізації та міграційних процесів на сучасний стан і розвиток англійської мови у Великобританії.

Основна частина дослідження. Англійська мова завжди відігравала важливу роль в історії Великої Британії. Протягом століть ця мова розвивалася і змінювалася під впливом різних факторів, таких як імперське поширення, культурний обмін та соціальні трансформації. У сучасний період з появою глобалізації та інтенсивними міграційними процесами англійська мова в Британії знову переживає значні зміни.

З глобалізацією англійська мова стала світовою мовою комунікації. Вона використовується як офіційна мова в багатьох міжнародних організаціях, таких як ООН та Всесвітня торгова організація, і є мовою ділового спілкування в багатьох сферах, включаючи бізнес, науку та технології. Глобалізація сприяє поширенню англійської мови через Інтернет, телекомунікаційні технології та масові медіа. Багато молодих людей у Британії вивчають англійську як іноземну мову, щоб мати конкурентні переваги на глобальному ринку праці [4; 9].

Глобалізація, представляючи процес інтеграції різноманітних країн світу в економічній, політичній, культурній та духовній сферах, суттєво впливає на сучасні трансформації англійської мови. Англійська мова, будучи як свідком, так і учасником цих змін, демонструє свою адаптивність і еволюцію. Зміни в англійській мові хоча і спостерігаються у конкретних сферах, але загалом відбуваються поступово, при цьому зберігаючи основну структуру мови стабільною на тривалий період. Цей процес породжує дискусії щодо ставлення до мовних інновацій та їх прийняття [1; 8, с. 71].

Останні десятиліття характеризуються зростанням ролі англійської мови на глобальному рівні як *lingua franca* у сферах економіки, науки та політики. За даними Crystal, 85 % світових міжнародних організацій використовують англійську як офіційну мову у транснаціональному спілкуванні. Приблизно 85 % світових кіновиробництв та ринків використовують англійську мову, а 90 % наукових статей публікуються англійською [3, с. 99; 5].

Серед основних тенденцій, які нині формують англійську мову, варто виділити спрощення вимови та структури, взаємний вплив різних діалектів, новаторство у творенні слів, а також взаємодію між різними стилями мовлення та елементами з інших мов [8].

Лексичні трансформації в англійській мові є найбільш помітними. Поява нових слів та розвиток нових значень для вже наявних слів, а також відхід деяких слів з активного вжитку є характерною рисою мовної еволюції. Ці зміни часто відображають широкий спектр зовнішніх впливів, починаючи від технологічних інновацій і закінчуючи молодіжним сленгом, глобальними викликами, культурними течіями, а також впливом інших мов [7].

Засоби масової інформації, включно з пресою, радіо, телебаченням та кіно, відіграють важливу роль у цьому процесі, виступаючи як каталізатори для поширення нових мовних форм. Ці медіаплатформи не лише рефлектують, але й активно формують мовні звичаї, пропонуючи різноманітність мовних елементів, які відображають сучасні соціальні та культурні тенденції. Таким чином, зміни в англійській мові можна вважати не тільки мовним процесом, але й відображенням ширшого соціокультурного контексту, в якому вона функціонує.

Одним з ключових аспектів глобалізації є технологічний прогрес, зокрема поява Інтернету. Поширення англійської як міжнародної мови та Інтернету як безмежного каналу

комунікації взаємодоповнюють один одного в епоху глобалізації. Інтернет змінив способи людського спілкування та підходи до вивчення і викладання англійської мови, особливо з появою комп'ютерної комунікації та інтернет-технологій наприкінці ХХ століття.

Еволюція англійської мови, яка відображається у сучасному лексиконі, є важливою для розуміння мовних тенденцій та культурних змін. Наприклад, слово "blog", яке виникло зі злиття слів "web" і "log", на сьогодні використовується для позначення онлайн-журналу, а особу, що веде блог, називають "blogger". Така еволюція термінології відображає зростання значення Інтернету у сучасному світі. Подібно до цього термін "phishing", що виник зі слова "fishing" (вудіння), нині вживається для опису шахрайських спроб отримати конфіденційну інформацію через Інтернет.

Ці приклади підкреслюють важливість моніторингу мовних змін, які часто аналізуються на сайтах, таких як BBC News Magazine. Регулярне публікування списків часто вживаних слів, аналізів мовних трендів демонструє, як мова відображає культурні та соціальні зміни. Слова "selfie", "hashtag", "streaming", "viral" та "meme" стали важливими елементами сучасного мовного ландшафту.

Вплив Інтернету та цифрових технологій на мову також помітний у переосмисленні та розширенні значень традиційних слів. Терміни, такі як "bookmark", "surf", "spam" та "web", набули нових значень у контексті цифрового світу. Символ «@» розширив своє використання, а термін "dot" тепер використовується замість "full stop". Префікс "cyber" створює нові слова для опису явищ цифрової епохи, таких як "cyber bullying", "cyber dhaba", "cyber loaf", "cyber Cyrano" та "cyber Monday".

Короткі повідомлення, які включають вирази типу "good nite" (на добраніч), "so wot" (ну і що), «@home" (вдома) та інші, стали невід'ємною частиною повсякденного спілкування. Їх широке використання є однією з характеристик сучасного інформаційного суспільства, що демонструє зміну у сприйнятті мовних норм.

Значення молодіжного сленгу також не можна недооцінити. Слова та вирази, які молоді використовують щоденно, часто стають символами певної соціальної групи і можуть залишитися незрозумілими для старшого покоління. Однак вони є важливими індикаторами культурних та соціальних змін. Ця динаміка мови відображає постійний розвиток англійської мови в умовах глобалізованого світу [2].

Новотвори, такі як "to unfriend" та "to friend", відображають зміни у способах комунікації, зокрема у соціальних мережах. Цікаво, що "to friend" було відоме в англійській мові протягом століть, але його активне використання припинилося з ХVІІ століття. За словами редакторів Оксфордського словника, відродження цих слів вказує на динаміку англійської мови.

Також Інтернет впливає на лексичні, фонетичні та синтаксичні стандарти мови, а також на сприйняття «правильної» мови більшістю викладачів. Поширення скороченої форми англійської мови в групах чату та віртуальному світі є яскравим прикладом цього.

Традиційні підходи до вивчення мови часто були прескриптивними, надаючи перевагу стандартній писемній формі мови, що відображає класичний літературний стиль. Проте описовий підхід у лінгвістиці не засуджує використання, яке не відповідає стандартним мовним нормам, а намагається описати та пояснити різноманіття мовних варіацій. Наприклад, розбіжності між американським та британським правописом відображають вплив глобалізації на англійську мову.

Процес викладання англійської мови, безсумнівно, зазнав впливу глобалізації. Це відображається у зміні навчальних методів та використанні сучасних технологічних засобів. Викладачі, які раніше використовували традиційні методи навчання, все частіше застосовують ноутбуки, LCD-екрани, електронну пошту та інші цифрові засоби.

Ця еволюція в методах навчання відображає більш широкий тренд у сучасному освітньому процесі, де традиційні методики поступово поєднуються або навіть замінюються технологічно орієнтованими підходами. Така зміна сприяє більш ефективному використанню ресурсів та забезпечує більш гнучкі та інтерактивні форми навчання, які краще відповідають потребам сучасного інформаційного суспільства.

Розвиток лексики англійської мови, що перебуває під уважним наглядом таких організацій, як "BBC News Magazine" та "Global Language Monitor", відображає широкий спектр суспільних та культурних змін. Спостереження цих інституцій вказують на виникнення нових термінів та виразів, що пов'язані з ключовими подіями та трендами, такими як війни, кліматичні зміни, екологічні проблеми, вплив технологій та впливові політичні фігури. Наприклад, конфлікт в Україні сприяв появі нових виразів у мові, таких як *"to be Ukrainized"* та німецького походження термін *"Putinversteh"*. Також військова лексика розширилася термінами, такими як *"Rocket-Propelled Grenade"*, *"Unmanned Aerial Vehicles"* та *"Weapons of Mass Destruction"*, вказуючи на зростання значення воєнної тематики в мові.

У контексті глобалізації з'явився новий діалект англійської мови – "Globish". Цей варіант англійської, який розвивають і використовують не носії мови, характеризується спрощеною лексикою і граматиною. Таке явище ставить перед освітянами завдання адаптації педагогічних підходів до викладання англійської як іноземної мови, враховуючи сучасні міжкультурні взаємодії у багатонаціональному середовищі. Важливо забезпечити, щоб студенти оволоділи мовою на достатньому рівні для професійного спілкування, водночас розвиваючи соціолінгвістичні та комунікативні навички.

Ця тенденція підкреслює взаємний вплив між англійською та іншими мовами в контексті глобалізації. В результаті англійська мова переживає еволюцію, відходячи від традиційно прийнятих норм на користь нових форм, які відображають різноманітність світової комунікації. Така лінгвістична динаміка змушує переосмислити методики викладання англійської мови, інтегруючи соціолінгвістичні, крос-культурні та стратегічні компоненти в навчальні програми для відповідності сучасним комунікативним вимогам.

Проаналізувавши вплив глобалізації на англійську мову в Британії, важливо акцентувати увагу на міграційні процеси, які також мають істотний вплив.

З одного боку, прихід іммігрантів з різноманітними мовними та культурними особливостями сприяє збагаченню англійської мови новими слов'янськими, романськими та азійськими запозиченнями. Це не лише розширює словниковий запас, але й вносить свій вклад у формування нових діалектів та акцентів в англійській мові.

З іншого боку, є велика кількість людей, які приїжджають до Великобританії з місць, де англійська вже є другою мовою, що сприяє наявній мультикультурності та полігосії країни. Ці мігранти вносять свій вклад у формування глобального англійського як *"World Englishes"*, що включає варіанти англійської, які розвивались незалежно в різних кутках світу.

Міграція також створює нові соціолінгвістичні виклики, такі як потреба у викладанні англійської як другої мови та в інтеграції неангломовних громад у британське суспільство. Це вимагає від освітніх установ розробки та впровадження програм, які допомагають новоприбулим освоїти англійську для повсякденного використання, професійної кар'єри та громадянської активності.

Також суспільство Британії стикається з необхідністю враховувати мовну різноманітність у законодавчих та соціальних ініціативах. Наприклад, забезпечення доступності державних послуг та інформації багатомовним населенням є одним із аспектів, що вимагає уваги влади [6].

У містах, таких як Лондон, можна почути десятки різних мов на вулицях. Однак англійська залишається основною мовою, яка об'єднує ці спільноти.

Запозичення слів та виразів з інших мов стало поширеним явищем. Наприклад, італійське слово "carruccino" тепер загальноприйняте у британських кав'ярнях. Однак разом з іммігрантами приходять і нові культурні поняття, які розширюють лексичний запас англійської мови.

Культурні фестивалі стають популярними в Британії, і вони часто включають елементи різних культур. Наприклад, свято "Diwali" (свято світла) відзначається не тільки серед індійців, але і серед інших британців, які беруть участь у святкуваннях та вчать індійських традицій.

Присутність міжнародних компаній також впливає на розвиток англійської мови. Великі технологічні компанії, такі як Google і Microsoft, мають офіси в Британії, де англійська мова є робочою мовою. Це стимулює співробітників вивчати та вдосконалювати англійську мову.

Міжнародний туризм також відіграє важливу роль у розвитку англійської мови. Британія – популярний туристичний напрямок, і англійська мова стає засобом спілкування для туристів з усього світу. Готелі, ресторани та екскурсії надають послуги англійською мовою.

Отже, міграція радикально змінила як сучасну Великобританію, так і англійську мову. Потік іммігрантів сприяв виникненню "multicultural London English" (MLE) – нового діалекту, що виник у столиці і вже став відомим. Включення таких слів, як "innit", яке є скороченням від "isn't it", та "man dem", що означає групу друзів, демонструє вплив міграції на розвиток мови.

Водночас слов'янські та азійські мови внесли свій вклад у британський сленг. Вирази "babushka" (бабуся) або "shisha" (водяна трубка) вже стали звичними для сприйняття середньостатистичного британця. Іммігранти з Індії та Пакистану принесли разом із собою "desi" терміни, такі як "bhangra" – жанр музики або "chai" – чай.

У освітній сфері програми "English as a Second Language" (ESL) відіграють важливу роль у викладанні англійської мови неангломовним студентам. Університети, такі як "Oxford" та "Cambridge", пропонують широкий спектр курсів ESL для міжнародних студентів, що допомагає їм адаптуватися та ефективно навчатися.

Крім того, державна мовна політика у Великій Британії, яка включає програми, такі як "The National Curriculum for English", прагне забезпечити, щоб усі громадяни країни мали можливість навчатися англійської та розвивати свої мовні навички для особистісного зростання та професійного розвитку.

Висновок та перспективи подальших досліджень. Англійська мова у сучасній Британії зазнає значних змін під впливом глобалізації та міграційних процесів. З одного боку, внаслідок глобалізації англійська мова посіла позицію глобальної мови комунікації, використовується у міжнародних організаціях та стає ключовим інструментом у сферах бізнесу, науки та технологій. З іншого боку, інтенсивні міграційні процеси збагачують англійську мову новими словами та фразеологічними виразами з інших мов, впливають на формування нових діалектів та акцентів.

Ці процеси впливають на освітню політику, методики викладання англійської мови та соціальну інтеграцію мігрантів. Вони також ставлять нові виклики перед мовною політикою та плануванням освіти в контексті багатомовного суспільства. Еволюція англійської мови відображає мовні тенденції та культурні зміни в глобалізованому світі, що вимагає глибокого аналізу для розуміння поточних тенденцій та прогнозування майбутніх змін.

Література:

1. Гаврик Т.П. Основні діалекти англійської мови. *EnglishStudent*. URL: <https://englishstudent.net/blog/2017/10/13/osnovni-dialekti-anglijskoi-movi/>.
2. Павлюк В.І. Аббревіатури сучасної англійської мови як складова молодіжного інтернет-сленгу. 2014. URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/353>.
3. Панасенко Є.О. Англійська мова як lingua franca та її роль у сучасних світових політико-економічних процесах. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*, 2019, № 3 (67). С. 96–103.
4. De Swaan Abram. Globalization and Its Effect on the World's Languages. 2001. URL: http://www.transpanish.biz/translation_blog/globalization-and-its-effect-onthe-world%E2%80%99s-languages/.
5. English Speaking Countries. 2019. URL: <http://worldpopulationreview.com/countries/english-speaking-countries>.
6. Hobbs F.D. Traffic control. Encyclopædia Britannica Online. 2016. URL: <http://www.britannica.com/technology/traffic-control> (дата звернення: 21.01.2016).
7. Simpson J., Weiner E. Oxford English Dictionary, Oxford. 2015, volume twenty, ISBN 0-19-861186-22.
8. Swan M. What is happening in English? *English Teaching Professional*. 2005. № 40. P. 69–74.
9. Watson James L. Cultural globalization. Encyclopædia Britannica Online. URL: <http://www.britannica.com/science/cultural-globalization> (дата звернення: 21.01.2016).

References:

1. Havryk, T.P. (2017). Osnovni dialekty anhliiskoi movy [The main dialects of the English language]. *EnglishStudent*. Retrieved from: <https://englishstudent.net/blog/2017/10/13/osnovni-dialekti-anglijskoi-movi/> [in Ukrainian].
2. Pavliuk, V.I. (2014). Abreviatyury suchasnoi anhliiskoi movy yak skladova molodizhnoho internet-slenhu [Abbreviations of the modern English language as a component of youth Internet slang]. Retrieved from: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/353> [in Ukrainian].
3. Panasenko, Ye.O. (2019). Anhliiska mova yak lingua franca ta yii rol u suchasnykh svitovykh polityko-ekonomichnykh protsesakh [English as a lingua franca and its role in modern world political and economic processes]. *State and regions. Series: Public administration*. № 3 (67). P. 96–103 [in Ukrainian].
4. De Swaan, Abram (2001). Globalization and Its Effect on the World's Languages. Retrieved from: http://www.transpanish.biz/translation_blog/globalization-and-its-effect-onthe-world%E2%80%99s-languages/.
5. English Speaking Countries 2019. Retrieved from: <http://worldpopulationreview.com/countries/english-speaking-countries>.
6. Hobbs, F.D. (2016). Traffic control. Encyclopædia Britannica Online. Retrieved from: <http://www.britannica.com/technology/traffic-control> (Last accessed: 21 January 2016).
7. Simpson, J., Weiner, E. (2015). Oxford English Dictionary. Oxford, volume twenty, ISBN 0-19-861186-22.
8. Swan, M. (2005). What is happening in English? *English Teaching Professional*. № 40. P. 69–74.
9. Watson James, L. (2016). Cultural globalization. Encyclopædia Britannica Online. Retrieved from: <http://www.britannica.com/science/cultural-globalization> (Last accessed: 21 January 2016).

УДК 811.161.2'276.2:784

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2024-XXI-3>

РІЗНОВИДИ НЕНОРМАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРАХ АНДРІЯ КУЗЬМЕНКА

Глазова Світлана

кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри української мови та славістики
Бердянський державний педагогічний університет
ORCID ID: 0000-0001-8984-6923
Scopus-Author ID: 58180424900
Web of Science Researcher ID: E-1555-2019

Культура спілкування є відмінною рисою соціуму. Проте ні покращення умов життя, ні рівень культури, освіти чи соціального становища не впливають на те, що в мовленні людей присутня ненормативна лексика. Факт її вживання пояснюється можливістю виражати найрізноманітніші емоції, увиразнювати розповіді, ділитися враженнями, тобто є результатом прояву особистості. Тому науковці-філологи незалежно від того, подобається ця лексика, чи ні, не можуть її ігнорувати.

У статті досліджено функціонування різновидів ненормативної лексики у прозових творах Андрія Кузьменка (Кузьми Скрябіна), зокрема просторіччя, соціолектів, обценної лексики, а також специфіку ідейно-стилістичного навантаження позалітературних елементів.

У науковій розвідці доведено, що нині ненормативна лексика активно використовується в неофіційних текстах і слугує засобом передачі колориту мовлення українського населення незалежно від того, які оціночні судження висувають науковці та критики. Поки останні сперечаються над питанням, чи засмічує просторіччя, суржик, соціолект, інвективна лексика самотню українську мову, чи збагачує інструмент передачі реалій життя, подібні тексти знаходять свого читача і стають повноцінною частиною літературного процесу. І ті митці, які прагнуть яскравого й реалістичного відтворення дійсності, не можуть його ігнорувати.

Дослідження дало змогу зрозуміти специфіку авторського стилю Андрія Кузьменка (виявити основні різновиди ненормативної лексики, структурувати її за функційно-стилістичними особливостями), що приваблює слухачів і читачів. Особливою рисою цього стилю є використання просторіччя, суржику, соціолекту, інвективної лексики. Завдяки цьому описувані події змальовуються реалістично, створюють ефект дружньої розповіді добре знайомого товариша. Автор не намагається ані ідеалізувати, ані осудити носіїв такої лексики, ба більше, сам використовує її.

Просторіччя, суржик, соціолект, інвективна лексика відіграють стилістичну функцію, а також є засобами створення емоційного настрою та передачі авторського настрою до зображуваного. Також Андрій Кузьменко зумів гармонійно поєднати ці різновиди ненормативної лексики з різними художніми засобами та досягти максимальної виразності творів.

Ключові слова: ненормативна лексика, просторіччя, суржик, соціолект, інвективна лексика.

Hlazova Svitlana

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Slavic Studies
Berdyansk State Pedagogical University

VARIETIES OF PROFANITY IN THE WORKS OF ANDRII KUZMENKO

The culture of communication is a distinctive feature of society. However, neither the improvement of living conditions, nor the level of culture, education, or social status affect the fact that profanity is present in people's speech. The fact of its use is explained by the possibility of expressing a wide variety of emotions, emphasizing stories, sharing impressions, which is the result of the manifestation of personality. Therefore, philological scientists cannot ignore it, regardless of whether they like this vocabulary or not.

The article examines the functioning of types of profanity in the prose works of Andrii Kuzmenko, in particular colloquial language, sociolects, obscene vocabulary, as well as the specifics of the ideological and stylistic load of non-literary elements.

Scientific research has proven that today profanity is actively used in informal texts and serves as a means of conveying the flavor of the speech of the Ukrainians, regardless of what evaluative judgments are put forward by scientists and critics. While the latter argue over the question of whether colloquialisms, slang, surzhyk, sociolects, invective vocabulary clogs the original Ukrainian language, or enriches the tool for conveying the realities of life, such texts find their readers and become a full-fledged part of the literary process. And those artists who seek a vivid and realistic reproduction of reality cannot ignore it.

The research made it possible to understand the specifics of Andrii Kuzmenko's authorial style (identify the main types of profanity, structure it according to functional and stylistic features), which attracts listeners and readers. A special feature of this style is the use of colloquial language, surzhyk, sociolect, and invective vocabulary. Thanks to this, the described events are depicted realistically, creating the effect of a story of a well-known friend. The author does not try to idealize or condemn the speakers of such vocabulary, moreover, he uses it himself.

Colloquial language, surzhyk, sociolect and invective vocabulary play a stylistic function and are also means of creating an emotional mood and conveying the author's mood to the depicted story. Andrii Kuzmenko also managed to harmoniously combine these types of profanity with various artistic means and achieve the maximum expressiveness of the works.

Key words: *profanity, colloquial language, surzhyk, sociolect, invective vocabulary.*

Вступ. Актуальність пропонованої теми наукового дослідження визначається специфікою функціонуванням у мові великого масиву ненормативної лексики, який потрапив до сучасних художніх творів.

У наукових розвідках лінгвістів теми функціонування ненормативної лексики торкалися такі дослідники: С. Бузько, Я. Думашівський, Н. Дзюбишина-Мельник, Н. Єльнікова, О. Зайцева, Л. Коробчинська, Л. Масенко, О. Остроушко, О. Сербенська, Л. Ставицька, В. Труб, Н. Шульжук та інші [1–6]. Проте це питання й сьогодні залишається актуальним.

Мета наукової роботи полягає в дослідженні різновидів ненормативної лексики у творах Андрія Кузьменка.

Матеріали та методи. Джерелом дослідження послужили прозові твори Андрія Кузьменка «Я, «Побєда» і Берлін», «Місто, в якому не ходять гроші», «Я, паштет і армія», «Я, Шонік і Шпіцберген». Відповідно до мети застосовувалися методи критичного аналізу та систематизації.

Результати. Твори митців – це результат впливу дійсності на особистість. Які б жанри, теми, стилі не обирав письменник, він завжди перебуває під враженнями від того, що

його оточує: люди, речі, події, культура, побут тощо, і, пропускаючи через призму свого світобачення, створює нові твори. Сучасні автори відійшли від традицій класичної літератури та прагнуть відтворити дійсність такою, яка вона є – з її вадами, проблемами й особливостями.

Незалежно від того, подобається нам табуйована лексика, чи ні, ми не можемо її ігнорувати. Навпаки, враховуючи таку масштабну популяризацію, її слід досліджувати з метою об'єктивної оцінки користі та шкоди, яку вона наносить. І лише потім ми зможемо або змиритися, або боротися із цим явищем. Натомість подібні дослідження ще не набули значного поширення серед українських науковців-філологів, що зумовлює малу теоретичну базу та труднощі у вивченні цього питання.

Прозові та поетичні твори Андрія Кузьменка стали об'єктом нашого дослідження. Адже він не лише зумів застосувати широкий спектр ненормативної лексики, а й точно відтворив мовну культуру персонажів у різних обставинах. Автобіографізм майже всіх творів зумовлює відповідність художніх образів реальним особистостям.

Отже, дослідивши твори Кузьми Скрябіна, ми визначили, що до нецензурної лексики належать слова та словосполучення за межами літературного словникового запасу, а також літературні слова, які за певних умов набувають характеристики непристойності. Таку лексику за її стилістичними особливостями ми спробували умовно розділити на декілька категорій:

- 1) просторіччя та суржик;
- 2) соціолекти;
- 3) інвективна лексика.

Кожна із цих категорій має свої особливі та функційні риси як у реальному мовному середовищі, так і в художніх творах.

Просторіччя та суржик. Ці два поняття хоч і мають різні значення, проте на практиці вони досить часто переплітаються. Адже просторіччя – це «народна говірка», яка дуже легко поглинає в себе іншомовні слова й пристосовує під свої уподобання, не відповідаючи жодним правилам. Використання просторіччя та суржику в художніх творах Андрія Кузьменка сприяє створенню атмосфери простоти та невимушеності, наближує розповідь до дружньої розмови: «... і я **забалдів**, як дитина» [4, с. 8] «**По скільки дають?**», «... ми збиралися **стартонутти**» [4, с. 12], «...**психованими жителями**» [4, с. 22].

У художніх творах Кузьми Скрябіна просторіччя може функціонувати поряд із соціальними діалектизмами (жаргоном, сленгом), що проникають у розмовне мовлення, переміщуючись з одного жаргону в інший, наприклад: «Він **пролупись більма, поцямкає ротом і, глянувши на неї своїми вибалушеними риб'ячими очима-бульками сказав...**» [4, с. 69]. Саме «поєднання просторіч із жаргоном чи сленгом свідчить про зближення різних соціальних різновидів мовлення та надає розмові чи художньому тексту потужної експресії» [1, с. 708].

До **соціолектів** належать сленг, жаргон і арго. Ці три різновиди відрізняються рівнем відкритості та поширенням у суспільстві. Так, сленг – найрозповсюдженіша форма, тоді як арго – найпотаємніша. У художніх творах Кузьми Скрябіна найбільш поширеним є сленг, оскільки він зрозумілий більшості читацької аудиторії: «**Чувак, тачіла бомбова... Чувіха їде, як танкер**», «**Папик добазарився по три ре за штуку**» [4, с. 10], «**Звечора ми вальнули фляшку Кірша...**» [4, с. 12], «**Треба знайти таку фігняшку...**» [4, с. 20]. Він допомагає краще розкрити образ персонажа, його звички та інтереси. Це як «дзеркало» особистості. Адже сленг формується на основі специфічних рис діяльності певних соціальних груп.

Жаргон у творах зустрічається рідко – лише для змалювання специфічних рис персонажів чи подій: «...і літає **слушок**, що мають підвезти **калісони...**» [4, с. 11],

«Двері пригвоздили маленького погранца до стіни...» [4, с. 16], «...**обшманати нас від голови до п'ят**» [4, с. 24]. Провести чітку межу між сленгом і жаргоном неможливо, адже, потрапляючи в мовлення різних соціальних груп, елементи жаргону набувають характеристики сленгу. Проте суто жаргонною лексикою залишаються ті слова, які не мають відповідників у інших сферах життя, тому залишаються незатребуваними й невідомими. Для аргументу в художніх творах місця немає взагалі. Це твердження можна пояснити тим, що його наявність викликати труднощі й непорозуміння у сприйнятті тексту, оскільки цей різновид соціолекту відомий лише вузькому колу людей.

Діалекти також за характеристикою підходять до категорії соціолектів, але ми їх не розглядали, оскільки їх у текстах небагато, а їхні функційні особливості суміжні з особливостями просторіччя.

Інвективна лексика характеризується негативним емоційним навантаженням. Її розділили на лайку, обценну лексику та матірну. Так, лайка містить цензурні слова, ужиті в переносному образливому значенні, як от у Кузьми: «... **вся холерна банда гнила на матрацах...**» [4, с. 46], «... **я підмалював тачку грубосракого німця...**» [4, с. 49], «**Та ви, засрані пшеки!**» [4, с. 22], «**Я, я, – хитав головою старий сморчок**» [4, с. 42], «... **бігатиме, як придурочна, навколо якоїсь засраної станції**» [4, 68]; обценна лексика – лайливі негативні слова, що не мають літературних відповідників, а саме: «**Сідай за руль, чмо**» [6, с. 96], «**Ти, засранець, ка мені бєггам!**» [4, с. 113], «**Відстань, мразь мала, що ти придумав? Їдь, віддай її назад**» [4, с. 9]; а матірня характеризується вульгарністю: «**Який то товар в пизду! То ж мусор зі свалки, хлопці...**» [4, с. 57], «... **триндиш всяку херню**» [4, с. 44], «... **придумують таку херь**» [4, с. 92], «**Ліпше вмерти в кайфі, ніж жити херово**» [4, с. 78]. До того ж у матірній лексики є своя особлива відмінність: вона може вживатися як у позитивному, так і в негативному значенні (залежно від контексту). Використання такої лексики – сміливий крок письменника, адже вона може викликати відразу в реципієнтів та суттєво звузити читацьку аудиторію. На нашу думку, Андрій Кузьменко із цією проблемою впорався чудово, адже його насичений художніми засобами й гармонійними поєднаннями досить інтелектуальних висловлювань із позалітературними елементами стиль змушує дивуватися майстерності автора та викликає зацікавлення в читачів.

Очевидно, що твори Андрія Кузьменка набули популярності завдяки тому, що «в усіх різновидів нецензурної лексики є одна важлива спільна риса: потрапляючи до художніх творів, вони роблять їх реалістичними, сповненими виразності й емоційності. Завдяки їм образ автора постає для читача в ролі товариша, який не соромиться своїх слів та емоцій, не приховує правду, ділиться найсокровеннішим» [5, с. 345–346].

Єдиним невдалим стилістичним кроком автора, на нашу думку, стало використання транслітерації, якою автор оформлював іншомовні репліки, наприклад із польської: «**До конд єдзеце?**» [4, с. 17], англійської: «**шіт хеппенс, як кажуть англійці**» [4, с. 7], німецької: «**Найн, іх шпрехе інгліш ніхт**» [4, с. 34]. Вона суттєво ускладнює сприйняття друкованого тексту. Цілком імовірно, що двомовна форма викладу змогла б уникнути цієї проблеми.

Висновки. Підсумуємо, що «не можна сприймати нецензурну лексику в художніх творах як суто негативне явище, адже вона є невід'ємним елементом зображуваного реального світу» [5, с. 346]. Якщо ж вважати її проблемою, то це, імовірно, проблема соціуму, а не літератури, бо митці, реагуючи на реалії сьогодення, допомагають нам поглянути на наші проблеми й оцінити їх об'єктивно.

Література:

1. Глазова С. М., Скуратовська Д. В. Теоретичні засади дослідження просторіччя як соціолекту ненормативної лексики. *Science and innovation of modern world. Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference*. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2022. P. 703–710.
2. Єльнікова Н. І. Просторічна лексика у системі сучасної української мови. *Культурне розмаїття: матеріальна та нематеріальна культура різних країн світу* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 22 трав. 2019. Харків, 2019. С. 25–26.
3. Остроушко О. А. Суржик у духовному світі сучасних українців. *Актуальні проблеми філології і методики викладання мов* : зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2003. С. 79–86.
4. Скрябін К. Повне зібрання творів. Харків : Фоліо, 2019. 444 с.
5. Скуратовська Д. В., Глазова С. М. Функціонування табуованої лексики у творах Кузьми Скрябіна. *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку* : збірник тез. мат. VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (20–21 квітня 2023 року) : Бердянськ : БДПУ, 2023. С. 345–346.
6. Ставицька Л. О., Труб В. Суржик: суміш, мова, комунікація. *Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти* : зб. наук. пр. / за заг. ред. Л. Ставицької. Київ: Пульсари, 2007. С. 31–120.

References:

1. Hlazova, S.M., Skuratovska, D.V. (2022). Teoretychni zasady doslidzhennia prostorichchia yak sotsiolektu nenormatyvnoi leksyky [Theoretical foundations of the study of the colloquial language as a sociolect of profanity]. *Science and innovation of modern world: Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference*. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. P. 703–710 [in Ukrainian].
2. Yelnikova, N.I. (2019). Prostorichna leksyka u systemi suchasnoi ukrainskoi movy [Colloquial language in the system of the modern Ukrainian language]. *Kulturne rozmaittia: materialna ta nematerialna kultura riznykh krain svitu: Proceedings of the 11th International scientific and practical conference*. Kharkiv. P. 25–26 [in Ukrainian].
3. Ostroushko, O.A. (2003). Surzhyk u dukhovnomu sviti suchasnykh ukraintsiv [Surzhyk in the spiritual world of modern Ukrainians]. *Aktualni problemy filolohii i metodyky vykladannia mov: collection of scientific papers*. Kryvyi Rih. P. 79–86 [in Ukrainian].
4. Skriabin, K. (2019). Povne zibrannia tvoriv [Complete collection of works]. Kharkiv: Folio. 444 p. [in Ukrainian]
5. Skuratovska, D.V., Hlazova, S.M. (2023). Funktsiiuvannia tabuiovanoi leksyky u tvorakh Kuzmy Skriabina [The functioning of taboo vocabulary in the works of Kuzma Skriabin]. *The Millennium Science: Explorations, Problems, Prospects: Proceedings of the 6th International scientific and practical internet-conference*. Berdiansk: BSPU. P. 345–346. [in Ukrainian].
6. Stavitska, L., Trub, V. (2007). Surzhyk: sumish, mova, komunikatsiia [Surzhyk: mixture, language, communication]. *Ukrainsko-rosiiska dvomovnist. Linhvossotsiokulturni aspekty: collection of scientific papers*. Kyiv: Pulsary. P. 31–120 [in Ukrainian].

УДК 316.734

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2024-XXI-4>

ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОГО КОНТАКТУ

Загороднова Вікторія

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри української мови та славістики
Бердянський державний педагогічний університет
ORCID ID: 0000-0002-1418-5400

Стаття присвячена сучасним проблемам міжкультурної комунікації у вітчизняній і світовій науці. Автор розглядає роль засобів вербальної та невербальної комунікації у процесі міжкультурного спілкування і проблеми символізму в ній. Обґрунтовується взаємозв'язок вербальної і невербальної складової у комунікаційному процесі. Наводяться приклади міжкультурних девіацій у процесі як вербального, так і невербального спілкування. Особливу увагу автор приділяє національним особливостям використання невербальних засобів у міжкультурній комунікації. У статті розглядаються специфічні невербальні знаки, які притаманні окремим народам і етнічним групам. Крім того, у статті розглянуті вербальні та невербальні засоби комунікації у сучасному міжкультурному контексті. Визначено актуальні цілі міжкультурної комунікації, з'ясовано особливості мови як багатофункціонального інструменту міжкультурного спілкування. Автор розмежовує поняття «комунікація», «спілкування» й обґрунтовує свої погляди. У статті аналізуються типи та функції невербальної комунікації.

Міжкультурна комунікація розглядається як складне явище, вивченням якого займаються багато галузей гуманітарного знання. Міжкультурна комунікація розглядається як необхідний для суспільства теоретичний і прикладний науковий напрям дослідження, що перебуває на стику лінгвістики, культурології, комунікативістики й лінгводидактики. Сутність міжкультурної комунікації як соціального феномену полягає в конструктивній або деструктивній взаємодії між представниками різних національних та етнічних культур або субкультур у межах певного просторово-часового континууму.

У статті подається огляд різних підходів до вивчення особливостей міжкультурної комунікації, з тим щоб ще раз привернути увагу дослідників міжкультурної комунікації до необхідності використання міждисциплінарного, синергетичного підходу до цієї галузі гуманітарного знання і викладання цієї дисципліни у вищій школі.

Ключові слова: глобалізація, міжкультурна комунікація, міжкультурна особистість, культура, вербальні й невербальні засоби комунікації.

Zagorodnova Victoria

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Ukrainian Language and Slavic Studies
Berdyansk State Pedagogical University

VERBAL AND NONVERBAL COMMUNICATION TOOLS IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL CONTACT

The article is dedicated to contemporary issues in intercultural communication within both domestic and global academic spheres. The author examines the role of verbal and non-verbal

communication means in the process of intercultural interaction and addresses issues related to symbolism. The interdependence of verbal and non-verbal components in the communication process is substantiated. Examples of intercultural deviations in both verbal and non-verbal communication are provided. The author pays special attention to national peculiarities in the use of non-verbal means in intercultural communication. The article discusses specific non-verbal signs inherent to particular nations and ethnic groups. Additionally, it explores verbal and non-verbal communication means in the contemporary intercultural context. The relevant goals of intercultural communication are identified, and the characteristics of language as a multifunctional tool for intercultural interaction are elucidated. The author distinguishes between the concepts of “communication” and “interaction” and justifies their perspectives. The types and functions of non-verbal communication are analyzed in the article.

Intercultural communication is viewed as a complex phenomenon studied by various branches of humanitarian knowledge. It is considered a necessary theoretical and applied scientific direction situated at the intersection of linguistics, cultural studies, communication studies, and language teaching. The essence of intercultural communication as a social phenomenon lies in the constructive or destructive interaction among representatives of different national and ethnic cultures or subcultures within a specific spatiotemporal continuum.

The article provides an overview of different approaches to studying the peculiarities of intercultural communication to draw researchers' attention once again to the necessity of using an interdisciplinary, synergistic approach to this field of humanitarian knowledge and teaching this discipline in higher education.

Key words: *globalization, intercultural communication, intercultural personality, culture, verbal and non-verbal communication means.*

Актуальність дослідження проблем міжкультурної комунікації (далі – МК) постала через вплив процесів глобалізації та через взаємодію України зі світовою спільнотою. Це обумовлює потребу у вивченні культурних особливостей інших країн, а також в усвідомленні своєї приналежності до єдиного глобального простору. Сучасне людство перебуває в стані взаємодії, взаємозалежності та взаємовпливу. Консенсус і конфлікт, співпраця і війна стають неодмінною частиною цієї взаємодії, і їхній напрям і інтенсивність визначають стабільність або нестабільність будь-якого суспільства.

Сучасні процеси глобалізації впливають на кожну країну, а етнічні групи відчувають вплив культур інших народів як у позитивному, так і в негативному аспекті. Зростання культурних обмінів, прямі контакти між державними установами, соціальними групами, громадськими рухами й окремими особами з різних культур і країн визначають сучасну динаміку цих процесів. Збільшення числа мігрантів і біженців, що виникає внаслідок військових конфліктів та економічної нестабільності, породжує додаткові соціальні виклики. Проблеми виникають через незнання мови та неухважність до норм і традицій країн, де мігранти, біженці, переселенці починають своє «нове життя». Сьогодні значна частина населення України переживає кризу соціальної ідентичності, міжкультурної комунікації. Кардинальні зміни відбуваються в житті майже кожного українця, йдеться не просто про зміну місця проживання, а й інколи про незапланований виїзд з України, руйнування безпекових основ життя, розрив соціальних зв'язків тощо. Українці стають перед викликом трансформацій, змін ціннісних уявлень про себе і своє місце в «новому житті». Такі виклики не є першими в історії України. Час від часу проблема трансформації ідентичності поставала перед українцями [2, с. 12].

Стаття присвячена сучасним проблемам міжкультурної комунікації як у вітчизняній, так і світовій академічній сфері. У статті досліджуємо роль вербальних і невербальних засобів

комунікації в процесі міжкультурної взаємодії. Обґрунтовано взаємозалежність вербальних і невербальних компонентів у процесі спілкування, наведено приклади міжкультурних відхилень як у вербальній, так і в невербальній комунікації. Особливу увагу приділяємо національним особливостям використання невербальних засобів у міжкультурній комунікації.

Питання філософії та психології міжкультурного спілкування і взаєморозуміння, механізми формування толерантної особистості вивчали українські вчені (Ф. Бацевич, В. Манакин, Л. Мацько, О. Селіванова, Н. Бідюк та ін.) і зарубіжні (В. Біблер, Г. Олпорт, С. Хеллер, Р. Вандберг та ін.).

Міжкультурні контакти відбувалися ще в давні часи: Середньовіччя (хрестові походи, вигнання окремих народів з їхніх земель, наприклад євреїв); Новий час (вигнання гугенотів, первинна колонізація Америки); масова міграція в XIX–XX ст. (вторинна колонізація Америки, еміграційна хвиля, повернення людей у метрополію після розпаду колоніальних систем); сьогодення («рух народів» під час війни: переміщення військ, евакуація мирного населення з окупованих територій, полон, насильницьке переміщення населення з окупованих територій, переселення етнічних меншин унаслідок зміни державних кордонів) тощо.

Пожвавлений інтерес до проблематики МК виникає на початку 70-х років у США, у 80-х роках поширюється в Західній Європі, а в 90-х роках починає формуватися в інших країнах.

Причини такої зацікавленості – це якісні зміни в загальнолюдській цивілізації, які нині називають інтернаціоналізацією і глобалізацією. «Об'єктивними» вони є, оскільки характеризують умови людей, які живуть у наш час і мало залежать від особистої волі.

П. Донець називає причини, серед яких виокремлює, зокрема: об'єктивно-цивілізаторні причини (інтернаціоналізація та глобалізація в політиці, економіці, розвиток засобів зв'язку та масової інформації тощо), суб'єктивно-цивілізаторні причини (перегляд ставлення до етнічних та інших культурних меншин, зростання самосвідомості останніх тощо), а також об'єктивно-наукові причини (виникнення теорії комунікації, «комунікативний поворот» у мовознавстві) [1, с. 22].

Сьогодні етнічні спільноти відчувають на собі вплив з боку культур інших народів. Це виявилось в бурхливому зростанні культурних обмінів і прямих контактів між державними інститутами, соціальними групами, громадськими рухами й окремими індивідами різних країн і культур. Розширення взаємодії культур і народів робить особливо актуальним питання про культурну самобутність і культурні відмінності. Культурне розмаїття сучасного людства збільшується, народи використовують більше коштів, щоб зберегти й розвивати свою цілісність і культурний вигляд. Ця тенденція до збереження культурної самобутності підтверджує загальну закономірність, яка полягає в тому, що людство, стаючи все більш взаємозалежним і єдиним, не втрачає свого культурного розмаїття. У контексті цих тенденцій суспільного розвитку стає надзвичайно важливим вміння визначати культурні особливості народів, щоб зрозуміти один одного й домогтися взаємного визнання. Стаючи учасниками будь-якого виду міжкультурних контактів, люди взаємодіють із представниками інших культур, часто істотно відрізняються один від одного. Відмінності в мовах, національній кухні, одязі, нормах громадської поведінки, ставленні до виконуваної роботи часто роблять ці контакти важкими і навіть неможливими. Проте це лише приватні проблеми міжкультурних контактів. Основні причини їхніх невдач лежать за межами очевидних відмінностей. Вони – у відмінностях світовідчуття, тобто іншому ставленні до світу та до інших людей. Головна перешкода, що заважає успішному вирішенню цієї проблеми, полягає в тому, що ми сприймаємо інші культури через призму своєї культури, тому наші спостереження й висновки обмежені. З труднощами ми розуміємо значення слів, вчинків, дій,

які не характерні для нас самих. Наш етноцентризм не тільки заважає міжкультурній комунікації, але його ще й важко розпізнавати, оскільки це несвідомий процес. Ефективна міжкультурна комунікація не може виникати сама по собі, їй потрібно цілеспрямовано вчитися.

Міжкультурна комунікація перебуває в тісному зв'язку з багатьма галузями знань: етнологією, культурологією, мовознавством, історією, психологією, соціологією та ін. Особливе місце вона посідає в системі мовознавчих і суміжних наук, до яких належать лінгвокраїнознавство, етнолінгвістика, лінгвокультурологія, психолінгвістика, прагмалінгвістика, когнітивна лінгвістика, соціолінгвістика.

Важливе значення для міжкультурної комунікації мають напрацювання етнології – науки про формування і розвиток різних етнічних груп, народів і народностей, а також здобутки етнолінгвістики – галузі мовознавства, яка досліджує відображення в мові етнічної свідомості, менталітету, національного характеру, матеріальної і духовної культури народу. Знання мовних і мовленнєвих особливостей представників іншої культури сприяє легкому взаєморозумінню і налагодженню комунікації [3, с. 20–21].

Проте неабияке значення для ефективної міжкультурної комунікації має комунікативний аспект, який розглядає мовленнєву діяльність з урахуванням національно-культурної специфіки, а також бере до уваги етнопсихолінгвістичну детермінованість мовної свідомості.

Якщо порівнювати поняття «спілкування» та «комунікація», варто звернути увагу на те, що процес комунікації обов'язково передбачає передачу різноманітних повідомлень та інформації, їхній обмін, але не обмежується лише таким розумінням. Це розуміння комунікації як процесу простого обміну інформацією не пояснює специфіки явища комунікативної діяльності у сфері міжособистісних взаємин. У такому розумінні поняття комунікації втрачає елемент взаєморозуміння, яке є її основною особливістю. Як зазначає німецький соціолог Г. Райман, «...комунікацією слід розуміти не як саме повідомлення або передачу повідомлення, а передусім взаєморозуміння» [6, с. 75]. Безрезультатна передача будь-якого змісту є лише спробою комунікації, але не самою комунікацією. З погляду Г. Раймана, потрібно тлумачити комунікацію насамперед як «взаєморозуміння». Процес, під час якого реалізується прагнення до взаєморозуміння, ми будемо називати комунікативним процесом. У цьому контексті «комунікувати» означає робити зрозумілим для партнера зі спілкування те, що ти хочеш передати, розуміти одне одного, а не просто повідомляти чи перебувати у взаємозв'язку.

Неминуча роль мови в процесах комунікації стала предметом наукового аналізу ще з початку Нового часу. Її вивчали Д. Віко, І. Гердер, В. Гумбольдт та інші вчені, заклавши тим самим основи лінгвістики. Але найбільші успіхи у вивченні мови й мовлення отримані у ХХ столітті. Це сталося після того, як вчені змогли встановити нерозривний взаємозв'язок між мовою, мисленням і культурою. Ініціаторами вивчення цього взаємозв'язку були американський культурний антрополог Ф. Боас і британський соціальний антрополог Б. Малиновський. У 1911 році Ф. Боас вказав на цей зв'язок, проілюструвавши його порівнянням двох культур через їхній словниковий склад. Істотний внесок у розуміння зв'язку мови й культури внесла відома лінгвістична гіпотеза Сепіра – Уорфа, яка стверджує, що мова – це не просто інструмент для відтворення думок, вона сама формує наші думки. Щоб прийти до цієї ідеї, Б. Уорф (апелюючи до наукових розвідок свого вчителя Е. Сепіра) проаналізував не склад мов, а їхні структурні відмінності. Гіпотеза Сепіра – Уорфа виходить із положення, що мова є основою тієї картини світу, яка складається в кожній людині, і упорядковує (гармонізує) величезну кількість предметів і явищ, які спостерігаються нами в навколишньому світі [6, с. 75]. Адже будь-який предмет або явище стають доступними для нас тільки тоді, коли їм дається назва. Предмети або явища,

що не мають назви, для нас просто не існують. Давши назву, ми тим самим додаємо нове поняття до тієї системи понять, яка існує в нашій свідомості. Ми вводимо новий елемент в існуючу для нас картину світу.

Мова не просто відображає світ, вона будує ідеальний світ у нашій свідомості, конструює іншу реальність, з якою людина має справу раніше, ніж з предметами реальної дійсності. Людина бачить світ так, як вона говорить. Тому люди, які говорять різними мовами, бачать світ по-різному.

Сьогодні міжкультурні ситуації привертають до себе підвищену увагу. Крім теоретичних, методологічних аспектів міжкультурної комунікації, Р. Льюїс, К. Селліх, Р. Гестеланд та інші вчені-дослідники зазначають про численні проблеми, труднощі, які ускладнюють процес взаємодії. Процес міжкультурної комунікації ускладнюється різним співвідношенням вербальних елементів у спілкуванні представників різних культур. Виникає проблема співвідношення високо- і низькоконтекстуальних культур. Так, у низькоконтекстуальних культурах недостатньо тільки вислухати словесне висловлювання. Щоб зрозуміти його, потрібно точно уявляти собі, у якій ситуації воно було вимовлено, хто його сказав, кому і у якій формі. Тільки з урахуванням усіх цих елементів формується повне й точне значення висловлювання, розкривається його зміст. У висококонтекстуальних культурах для розуміння досить одних тільки словесних висловлювань. Наприклад, у культурах західних народів мова сприймається незалежно від контексту розмови, тому її можна розглядати окремо від соціокультурного контексту, у процесі комунікації адресант і адресат розглядаються як два самостійних суб'єкта, чиї відносини стають зрозумілими з їхніх усних висловлювань. В азіатських і східних культурах, для яких соціокультурний контекст має велике значення, слова вважаються складовою частиною комунікативного контексту загалом, що передбачає також особисті якості учасників спілкування і характер їхніх міжособистісних відносин. Отже, у цих культурах вербальні висловлювання вважаються частиною комунікативного процесу, нерозривно пов'язаного з етикою, психологією, політикою і соціальними відносинами.

Розглядаючи будь-яку потенційно нестабільну проблему, можна виявити комунікативні помилки, які є стимулятором міжкультурної напруженості, непорозуміння.

Під час знайомства з іншою культурою виникає питання про те, чим відрізняється один народ від іншого. Переважно згадуються мовні відмінності, відмінності в матеріальній культурі, а також специфічні норми поведінки, стандарти, атрибути поведінки, які проявляються у сфері спілкування.

Спілкування як складний соціально-психологічний процес взаєморозуміння між людьми здійснюється за такими основними каналами спілкування: *мовний* (вербальний – від латинського *verbalis* – «усний, словесний»); *немовний* (невербальний).

Мова як засіб спілкування одночасно є джерелом інформації і способом впливу на співрозмовника. Структура вербального спілкування – це значення і смисл слова, фрази, мовленнєві звукові явища, виражальні якості голосу. Види мовленнєвої діяльності – усне мовлення, письмове мовлення, читання, слухання (аудіювання).

Виходячи з представлених підходів і точок зору, можна зазначити, що комунікація – це соціально умовлений процес обміну інформацією різного характеру та змісту, який передається за допомогою різних засобів і має своєю метою досягнення взаєморозуміння. Отже, «спілкування» та «комунікація» частково збігаються, але не є тотожними поняттями, які мають як спільні, так і відмінні ознаки. Спільними для них є відносини з процесами обміну та передачі інформації і зв'язок з мовою як засобом передачі інформації. Відмінні риси виражаються в різних обсягах і змісті цих понять (вузькому і широкому). Ми будемо

виходити з розуміння комунікації як процесу обміну думками, ідеями, уявленнями, емоційними переживаннями й інформацією, спрямованого на досягнення взаєморозуміння та впливу одне на одного партнерів з комунікації. Спілкування – це процес обміну пізнавальною та оціночною інформацією, метою якого є задоволення потреби людини в контакті з іншими людьми.

Стиль спілкування залежить від індивідуальних особливостей і особистісних рис людини, загальноприйнятих у культурі норм спілкування та поведінки людей. Комунікативний стиль – сукупність стійких і звичних способів поведінки, властивих цій людині, які використовуються нею у стосунках і взаємодії з іншими людьми. Комунікативний стиль – це індивідуальна стабільна форма комунікативної поведінки людини, яка виявляється в будь-яких умовах взаємодії з іншими людьми. Майстерність комуніканта проявляється в культурі його мовлення, умінні знайти найбільш точну і влучну для кожного конкретного випадку стилістичну форму мови.

Стили вербальної комунікації також істотно варіюються в різних культурах. У комунікативістиці зазвичай називають такі стилі вербальної комунікації: прямий і непрямий. Метою прямого стилю є висловлювання справжніх намірів, і тому вона передбачає жорсткий стиль спілкування, що унеможлиблює умовності й недомовленість. Непрямий стиль дає змогу приховувати та камуфлювати справжні бажання, цілі й потреби людини. Наприклад, цей стиль характерний для висококонтекстуальних культур Японії та Кореї. Турбота про збереження власного обличчя й обличчя співрозмовника у японському суспільстві вимагає від мовця використання неясного і навіть подвійного значення слів та висловлювань. Японці майже ніколи не брешуть, проте вони не прагнуть говорити вам правду. Традиції цього народу не допускають можливості відкрито сказати «ні». Коли потрібно сказати це слово, японці роблять вигляд, що не розуміють вас або не чують, або просто намагаються перевести розмову на іншу тему, висловлюючи безліч нічого не значущих фраз. Майстерний стиль передбачає використання багатого, експресивного мовлення в спілкуванні. Наприклад, цей стиль набув значного поширення в культурах арабських народів Близького Сходу, де завдяки клятвам і запевненням зберігається обличчя і мовця, і його співрозмовника. Короткий або стиснений стиль, особливість якого полягає у використанні необхідного й достатнього мінімуму висловлювань для передачі інформації, крім лаконічності та стриманості. Цей стиль характеризується використанням пауз і виразного мовчання, паузи і недомовленості, прагненням говорити без образи співрозмовника, не втративши свого обличчя. Такий стиль домінує в колективістських культурах, головною метою яких у процесі комунікації є збереження й підтримка групової гармонії. Наприклад, японці та китайці часто використовують у розмові мовчання, особливо в разі невизначеного статусу й ролі учасників розмови. Інструментальний стиль орієнтований на мовця і на мету комунікації, спирається на точну інформацію, щоб досягти поставлених цілей спілкування, дає змогу людині утвердити себе в процесі комунікації, підтримати власне обличчя, а також зберегти почуття автономії і незалежності від співрозмовника. Цей стиль спілкування переважно представлений у культурах, які характеризуються високим ступенем індивідуалізму. Наприклад, у європейських культурах і США люди прагнуть подати себе за допомогою вербального спілкування, через розмовну мову показати й затвердити своє індивідуальне «Я». Цей стиль спілкування особливо поширений у Данії, Нідерландах і Швеції. Він афективний, має протилежну спрямованість процесу комунікації, орієнтований на слухача і сам процес комунікації. Для досягнення поставлених цілей цей стиль передбачає пристосування учасників до самого процесу спілкування, до почуттів і потреб співрозмовника. За афективного стилю людина змушена бути обережною у своїй промові, уникати

ризикованих висловлювань. Для цього комуніканти активно користуються неточними висловлюваннями й уникає прямих тверджень або заперечень. Якщо обидва співрозмовники дотримуються цього стилю, то постійно виникають ситуації непорозуміння й інтерпретації висловленого. Наприклад, афективний стиль вербальної комунікації характерний для японського стилю спілкування. Головною своєю метою він ставить досягнення розуміння співрозмовниками один одного. Вони повинні проявляти інтуїтивну чуйність до значень, що губиться між рядків. Слова, вербальні висловлювання слугують лише натяками на реальний зміст, тому ніхто з партнерів не очікує, що слова й вислови будуть сприйняті як точні факти, що відображають реальність.

Особливості вербального етикету – це мовна тенденція, а невербального – культурно поведінкова тенденція. Перспективним напрямом у вивченні міжкультурної комунікації в сучасному суспільстві стала поява і розвиток тенденцій, спрямованих на вивчення особливостей обох типів етикету. Етикетні ситуації здебільшого тісно пов'язані з повсякденним спілкуванням, яке різноманітне і може широко варіюватися залежно від різних факторів. Вербальність етикетних ситуацій може залежати від статі, віку, походження, місця зустрічі, часу доби та/або пори року, роду діяльності, соціального статусу тощо. Етнічний етикет певного народу передбачає в кожному конкретному випадку суворе дотримання норм, правил поведінки у суспільстві.

Невербальна комунікація – це обмін невербальними повідомленнями між людьми, а також їхня інтерпретація. Вона можлива, оскільки за всіма цими знаками й символами в кожній культурі закріплено певне значення, зрозуміле оточуючим. Проте в разі потреби їм легко надати сенс, зрозумілий лише обізнаним (звичайний кашель може легко стати сигналом, який попереджає про появу начальства).

Невербальні повідомлення здатні передавати інформацію (про особу комунікатора, його темперамент, емоційний стан у момент комунікації), з'ясувати його особистісні властивості та якості, комунікативну компетентність, соціальний статус, отримувати уявлення про його особу та самооцінку. Через невербальні засоби ми дізнаємося про ставлення комунікантив один до одного, їхню близькість чи навпаки, типи їхніх стосунків (домінування – залежність, прихильність – неприхильність), а також динаміку їхніх взаємовідносин.

Невербальна комунікація сприяє передачі інформації про відношення учасників комунікації до самої ситуації: наскільки вони комфортно відчують себе в ній, чи цікаве їм спілкування або вони хочуть скоріше вийти з неї. Невербальні засоби можуть доповнювати вербальне повідомлення: якщо ви посміхаєтесь і говорите: «Привіт, як справи?», то ці дві дії доповнюють одна одну. Доповнення означає, що невербальні елементи роблять мовлення виразнішим, уточнюють і пояснюють його. Посмішка під час зустрічі з другом доповнює мовне повідомлення.

Мова краще розуміється, якщо вона супроводжується жестами. Невербальні елементи можуть суперечити вербальним повідомленням: якщо не дивитися в очі своєму співрозмовнику і говорити: «З вами дуже приємно розмовляти», то така невербальна дія спростовується позитивним вербальним повідомленням. Спростування означає, що невербальна інформація суперечить словам людини. Якщо говорите, що раді когось бачити, але при цьому такі похмурі, говорите сухо й холодно, тоді співрозмовник напевно засумнівається в щирості.

Невербальні вчинки можуть замінювати вербальні повідомлення: дитина може вказати на іграшку замість того, щоб сказати: «Хочу цю іграшку». Заміщення означає використання невербального повідомлення замість вербального. Можна, перебуваючи в галасливій аудиторії, жестами показати своєму приятелю, що ви запрошуєте його вийти і поговорити.

У магазині можна жестом вказати продавцю на товар. Невербальні дії можуть слугувати регуляторами вербального спілкування. Регулювання – це використання невербальних знаків для координації взаємодії між людьми. Для підтримки бесіди часто використовують знаки, які замінюють слова: жести, зміна пози, дотик до когось тощо. Наприклад, за кивком голови, поглядом, за інтонацією або нахилом тулуба ми можемо зрозуміти, що прийшла наша черга вступити в розмову. Невербальну дію може повторювати вербальне повідомлення: прохання говорити тихіше, супроводжуване дотиком вказівного пальця до губ.

Невербальні елементи спілкування використовуються для того, щоб повніше, точніше і зрозуміліше висловити свої думки, почуття, емоції. Це є загальним для всіх культур, проте тим чи іншим невербальним знакам у різних культурах надається різне значення. Отже, для спілкування з представниками інших культур потрібно знати й розуміти невербальні форми спілкування, властиві конкретній культурі.

Отже, як бачимо, вивчення комунікативного аспекту МК привертає увагу вчених уже багато років і сьогодні немає потреби обґрунтовувати важливість цього питання для побудови позитивної, продуктивної міжкультурної комунікації. Найважливішим є створення теоретичних і практичних курсів, програм, навчальних посібників з теорії і практики міжкультурної комунікації для підготовки студентів, і не тільки філологів.

Література:

1. Донець П. М. Основи загальної теорії міжкультурної комунікації: науковий статус, понятійний апарат, мовний та немовний аспекти, питання етики та дидактики. Харків : Штрих, 2001. 384 с.
2. Загороднова В. Ф. Основи міжкультурної комунікації. Бердянськ : БДПУ, 2018. 314 с.
3. Манакін В. Мова і міжкультурна комунікація. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми. Полтава : Довкілля, 2008. 712 с.
5. Слющинський Б. В. Міжкультурна комунікація в українському Приазов'ї. Київ : Аквілон-Плюс, 2008. 496 с.
6. Reimann H. Kommunikationssysteme. Umriss einer Soziologie der Vermittlungs- und Mitteilungsprozesse. Tiibingen, 1968. S. 75.

References:

1. Donets, P.M. (2001). Osnovy zahalnoi teorii mizhkulturnoi komunikatsii: naukovyi status, poniatiinyi aparat, movnyi ta nemovnyi aspekty, pytannia etyky ta dydaktyky [Foundations of the general theory of intercultural communication: scientific status, conceptual apparatus, linguistic and non-linguistic aspects, questions of ethics and didactics]. Kharkiv: Shtrych, 384 p. [in Ukrainian].
2. Zagorodnova, V.F. (2018). Osnovy mizhkulturnoyi komunikatsiyi [Basics of intercultural communication]. Berdyansk: BDPUP, 314 p. [in Ukrainian].
3. Manakin, V. (2012). Mova i mizhkulturna komunikatsiya [Language and intercultural communication]. Kyiv: VC Akademiya, 288 p. [in Ukrainian].
4. Selivanova, O.O. (2008). Suchasna linhvistyka: napryamy i problemy [Modern linguistics: directions and problems]. Poltava: Environment. 712 p. [in Ukrainian].
5. Slyushchynskiy, B.V. (2008). Mizhkulturna komunikatsiya v ukrayinskomu Pryazovyi [Intercultural communication in the Ukrainian Azov region]. Kyiv: Aquilon-Plus. 496 p. [in Ukrainian].
6. Reimann, N. (1968). Kommunikationssysteme. Umriss einer Soziologie der Vermittlungs- und Mitteilungsprozesse [Kommunikationssysteme. Umriss einer Soziologie der Vermittlungs- und Mitteilungsprozesse]. Tiibingen, P. 75 [in German].

УДК 821.161.2.09«19»

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2024-XXI-5>

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ ПОВІСТІ «НАС РОЗСУДИТЬ БОГ» СВЯТОМИРА ФОСТУНА

Мельнікова Юлія

кандидатка філологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри соціальних комунікацій
Бердянський державний педагогічний університет
ORCID ID: 0000-0001-7615-2068

У публікації висвітлюються особливості наративної структури, відтворення історичних фактів та подій у повісті С. Фостуна «Нас розсудить Бог». Історична повість «Нас розсудить Бог» – це широкомасштабне полотно, в якому йдеться про долю українців, їхню невтомну боротьбу за свої права і незалежність, справедливий козацький устрій, невгасиму любов до своєї Вітчизни.

Твір репрезентує, з одного боку, історичний контекст боротьби українців за свої права, а з іншого – слугує тлом для розкриття сучасних соціальних проблем, питань національної ідентичності та самосвідомості.

Підкреслено, що український історичний простір інтерпретується письменником задля ініціювання рефлексії щодо минулого, сучасності та майбутнього України. Виявлено, що однією з визначальних рис творчості С. Фостуна було зацікавлення минулим власного народу і фольклором, що, зокрема, простежується у творі «Нас розсудить Бог». Багато важливих подій, які формують сюжет, у повісті представлені не безпосереднім описом, а відображаються через сприйняття цих подій персонажами, часто у вигляді ретроспективи.

Визначено функцію образу булави, що проходить наскрізно у творі, як атрибуту козацької влади, символу авторитету, справедливості, рішучості.

Акцентовано, що використані історичні факти та персоналії, глибоке розуміння історії дозволили С. Фостуну створити цікавий і переконливий матеріал, зберігаючи баланс між автентичністю і художньою свободою. З'ясовано, що вивчення історичного контексту боротьби українців за свої права, нове прочитання подій минувшини сприяє глибшому розумінню національної ідеї і водночас увиразнює сучасні соціальні проблеми, питання національної ідентичності та самосвідомості.

Ключові слова: історична повість, творчість Святомира Фостуна, літературна спадщина.

Melnikova Yulia

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Social Communications
Berdyansk State Pedagogical University

PECULIARITIES OF THE POETICS OF THE STORY “GOD WILL JUDGE US” BY SVIATOMYR FOSTUN

The publication highlights the particularities of the narrative structure, the reproduction of historical facts and events in S. Fostun's novel “God Will Judge Us”. The historical novel “God Will Judge Us” is a large-scale canvas that tells about the fate of Ukrainians, their tireless struggle for rights and independence, the just Cossack system, and their unquenchable love for their homeland.

The work represents, on the one hand, the historical context of the Ukrainian struggle for their rights, and? on the other hand, it serves as a background for the disclosure of contemporary social problems, issues of national identity and self-awareness.

It is emphasised that the Ukrainian historical space is interpreted by the writer to initiate reflection on the past, present and future of Ukraine. It is revealed that one of the defining features of S. Fostun's work was his interest in the past of his own people and folklore, which, in particular, can be traced in the novel "God Will Judge Us". Many important events that form the plot are not presented in the novel by direct description, but are reflected through the characters' perception of these events, often in the form of a retrospective.

The function of the image of the mace running through the work as an attribute of Cossack power, a symbol of authority, justice, and determination has been determined.

It is emphasized that the used historical facts and personalities, a deep understanding of history allowed S. Fostun to create interesting and convincing material, maintaining a balance between authenticity and artistic freedom. It was found that the study of the historical context of the struggle of Ukrainians for their rights, a new reading of the events of the past contributes to a deeper understanding of the national idea and, at the same time, highlights modern social problems, issues of national identity and self-awareness.

Key words: *historical novel, work of Sviatomyr Fostun, literary heritage.*

Твори історичної тематики завжди посідали чільне місце в українській літературі. Київські літописи, козацькі хроніки, твори пізніших часів супроводжувалися бажанням розкрити походження нашого народу, зафіксувати події, які мали національне і соціальне значення, а також відобразити щоденні, драматичні та трагічні витоки цих подій, щоб передати їх майбутнім поколінням.

До вивчення творчості Святомира Фостуна зверталися в окремих наукових та есеїстичних розвідках Р. Савчук і М. Тимошик, однак об'єктом дослідження здебільшого ставав його публіцистичний літературний спадок.

Публіцистика С. Фостуна, на думку Руслани Савчук, «є чіткою репрезентацією його громадянської позиції, національно-патріотичного світогляду, наукової багатогранності, культурних цінностей, історико-філософських поглядів. Однак вона залишається поза увагою науковців – мовознавців, літературознавців, істориків, журналістикознавців» [5, с. 61].

Світлана Луцій, авторка монографії «Романістика української діаспори 1960–1980-х років: проблематика, жанрово-стильові парадигми», вбачає у творчості С. Фостуна, як і деяких інших діаспорних письменників, можливість розв'язання однієї з нагальних проблем сучасності – формування національної еліти. Дослідниця зазначає: «Після втрати Україною незалежності прозаїки почали аналізувати причини поразки визвольних змагань у різні часи. Відповіді на ці запитання намагалися знайти у вітчизняній історії. Про це свідчить романістика М. Лазорського, Л. Полтави, Р. Володимира, С. Фостуна та ін.» [2, с. 119].

Наратив національної ідентичності та історичну пам'ять у повісті «Нас розсудить Бог» дослідила М. Богданова. Особлива увага приділена виокремленню «місць пам'яті» у повістевому просторі, матеріально-предметному тлі твору, письменницькій рецепції історичної реальності. На думку дослідниці, «наратив опору та боротьби за ідентичність та свободу української нації» охоплює простір не тільки на українських землях, а й далеко за їх межами, що досягається «за рахунок зображення зустрічей української інтелігенції, яка намагалася вирішити українські питання» [1, с. 125] в європейських країнах.

Проте розвідки, присвячені всебічному вивченню прози С. Фостуна, досі є поодинокими. Мета наукової роботи полягає у висвітленні особливостей поетики історичної повісті С. Фостуна «Нас розсудить Бог». Потреба з'ясування проблем поетики зумовила вибір

об'єкта дослідження – історичну повість Святомира Фостуна «Нас розсудить Бог». Предметом вивчення стали особливості наративної структури, відтворення історичних фактів та подій.

Для дослідження особливостей поетики повісті були застосовані культурно-історичний метод (аналіз твору у зв'язку з культурним та історичним розвитком суспільства), біографічний (для пояснення життєвих фактів історичних постатей – героїв романів), психологічний (для характеристики внутрішнього стану, емоцій та переживань персонажів), культурологічний (для вивчення культурних аспектів, які відображаються у повісті).

До історичного минулого у своїй творчості зверталися українські письменники ХХ століття як з материкової України, так і митці діаспори. Дослідниця Світлана Луцій відзначила: «Традиції української історичної прози продовжили такі прозаїки діаспори, як В. Волков, Ю. Радзикович, С. Фостун, Р. Володимир» [2, с. 246]. Вона слушно зауважила, що діаспорну прозу цього періоду «необхідно розглядати як цілісність, котра базується на єдиній етнолітературній традиції з різновекторними шляхами жанровостильового розвитку» [3, с. 210].

Вивченню діаспорної прози присвячено наукові розвідки відомих літературознавців: Р. Гром'яка, М. Жулинського, Г. Сиваченко, Ю. Коваліва, Р. Мовчан, В. Просалової, В. Мацька, Ю. Мариненка, В. Гуменюка, В. Панченка, Т. Салиги, І. Набитовича, Ф. Погребенника, Л. Скорини та ін.

Важливе місце у сучасному літературознавстві посідають праці діаспорних дослідників: М. Білоус-Гарасевич, Г. Грабовича, В. Державина, Л. Залеської-Онишкевич, І. Качуровського, Г. Костюка, Ю. Лавріненка, П. Одарченка, Л. Рудницького, Ю. Шереха.

Світлана Луцій вважає 60–80-ті рр. ХХ століття «найсприятливішим часом для історичної прози» [2, с. 379], акцентуючи на творчості С. Фостуна та інших діаспорних письменників – Ю. Косача, М. Лазорського, Л. Полтави, Ю. Радзиковича, Б. Полянчика.

Юрій Ковалів, аналізуючи творчість письменників-емігрантів, зазначає, що українська література в еміграції «зберегла творчий потенціал, здійснила неабиякий прорив у різних жанрово-родових утвореннях, реалізувалася у стильовому розмаїтті» [4].

На думку Ольги Харлан, творчість багатьох письменників «української діаспори постає загальним текстом, у якому збережено досить важливих для історичної, культурної пам'яті та національної ідентичності маркерів, що виконують функції мнемотопу» [8, с. 61].

Святомир-Михайло Фостун (справжнє ім'я та прізвище – Гайва Маріян Дмитро) – видатний український письменник, журналіст, громадський і політичний діяч. Під час Другої світової війни він приєднався до українського національно-визвольного руху. «У липні 1944 р. потрапив у полон, перебував у Ріміні (Італія)» [6, с. 436] до 1947 року, після чого отримав дозвіл на виїзд до Великої Британії. Під час свого перебування в Англії, Канаді та Сполучених Штатах Святомир Фостун здобув вищу освіту і вивчав українську літературу в Українському Вільному Університеті в Мюнхені (Баварія) та право в Чиказькому університеті (США).

Письменник брав активну участь у громадському житті як секретар Союзу українців у Великій Британії (1971–1973), відіграв важливу роль у Світовому Конгресі Вільних Українців (був секретарем організації), головою Об'єднання колишніх вояків-українців і віцепрезидентом Світової ради українських комбатантських організацій. Довгий час був редактором журналу «Відомості», військового журналу «Сурмач». Починаючи з 1978 року виконував обов'язки головного редактора тижневика «Українська Думка» у Лондоні.

Уже за часів незалежної України Святомир Фостун став членом Співки письменників України і Співки офіцерів України, був вибраний до складу Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при Національній академії наук України.

Життя С. Фостуна трагічно обірвалося 25 липня 2004 року в результаті автомобільної аварії, унаслідок якої також загинули Маркіян Шептицький, який був секретарем Головної управи Об'єднання колишніх вояків-українців, Володимир Пігей, член української громади у місті Рагбі, та Роман Панкевич зі Львова.

До літературної спадщини Святослава Фостуна належать оповідання і статті, присвячені подіям різних історичних епох, зокрема у XVII–XVIII століттях, історичні книги «Плем'я непокірних» (1971), «Звідуни степових когорт» (1972), «Над Галичем гримить» (1973), «Шляхами смерті» (1976), численні наукові розвідки.

Публікації Фостуна стали доступними читачам незалежної України в 1992 році після видання його повісті «Нас розсудить Бог».

Історична повість «Нас розсудить Бог» – це широкомасштабне полотно, в якому йдеться про долю українців, їхню невтомну боротьбу за свої права і незалежність, справедливий козацький устрій, невгасиму любов до своєї Вітчизни.

Неймовірний сплав письменницького таланту, важкого життєву шляху, наповненого випробуваннями і боротьбою, і шаленої любові до рідної землі дозволили створити С. Фостуну яскравий національний наратив, що зображує український простір, відтворити складну драму душевних переживань, екзистенційного вибору гетьмана Павла Полуботка, який приніс у жертву своє життя, віддавши перевагу смерті у застінках петровської в'язниці, щоб залишитися навіки в історії України та її народу. Він «закріпив величну постать гетьмана-мученика в українській художній літературі» [7, с. 9]. Письменник дає настанову «українській молоді, що служити Україні й українській нації треба й можна всюди, де тільки вона проживає, розкинена по різних країнах світу» [7, с. 9].

Повномасштабне вторгнення російської армії спричинило нову хвилю еміграції українців (здебільшого українських жінок з дітьми) до країн Європи, США, Канади, тому ця дидактична настанова – боротися за незалежну країну, віддано служити їй – залишається актуальною і досі.

«Нас розсудить Бог: історична повість з часів гетьмана Павла Полуботка» написана 1978 року, однак публікація стала можливою лише через сім років і вийшла друком у Видавництві Центральної Управи Спілки Української Молоді завдяки фінансовій допомозі анонімного добродія.

Твір репрезентує, з одного боку, історичний контекст боротьби українців за свої права, а з іншого – слугує тлом для розкриття сучасних соціальних проблем, питань національної ідентичності та самосвідомості, які надзвичайно сильно перегукуються, що, на наш погляд, суттєво розширює хронологічні рамки розповіді.

У післяслові видавництва зазначено, що книга спирається на історичні факти, має глибокий виховний сенс і збагачує українську літературу новим твором: «Тим більше, що того роду твори можуть появлятися тільки в умовах свободної творчості на чужині, а немислимі поки що в поневоленій нащадками Петра 1-го Україні» [7, с. 319].

На нашу думку, однією з визначальних рис творчості С. Фостуна було зацікавлення минулим власного народу і фольклором, що характерно і для твору «Нас розсудить Бог». Письменник, який дав авторське визначення жанру твору як історичної повісті з часів гетьмана Павла Полуботка, одразу занурює читачів у реалії XVIII століття. З перших сторінок у декількох абзацах автор змальовує картини буденності міста Глухова: «У городі стихла давно рухлива метушня. Статечні міщани та райці вже сиділи у своїх домах, підраховуючи денні зиски, крамарі спіпали у складах, перекладаючи товар і приготівляючи його на наступний базарний день, а козаки-гульвіси похмелялися в шинках» [7, с. 11]; «Час від часу забігали до шинків проїзні гінці з полків <...>. Та ще заходили до шинків царські

люди – стрільці, єгері, райтері чи драгуни з московської залоги, що стояла у Глухові. Часом приходили й москалі – писарі та підписчики з канцелярії Малоросійської колегії» [7, с. 12].

У повісті С. Фостуна широко репрезентуються соціально-культурні аспекти життя і духовної спадщини українців першої половини XVIII століття, в тому числі народні традиції та обряди, зокрема, описані святкування Нового року, весілля, майдан, ярмарок, козацький побут. Також у творі згадуються професії і роди діяльності, притаманні цьому історичному періоду (козаки, священники (протоігумен, архімандрит), пасічники, майстри-рудники, цехмайстри, двірська служба, шафарі, ключники, покойові, посильники, свічкарі, дворецькі).

Повість «Нас розсудить Бог» характеризується внутрішньою цілісністю: все, що відбувається в художньому світі повісті, відповідає внутрішнім законам часу та простору, де кожна подія логічно впливає з попередньої та визначає наступну. Взаємозв'язок подій, який майже завжди має хронологічний порядок, також частково базується на причинно-наслідкових зв'язках.

У художньому просторі твору діють дві нерівні сили, які протистояли одна одній і в реальному просторі за часів гетьманування Павла Полуботка: Малоросійська Колегія, за якою стояли цар Петро, уряд і армія, а з іншого – козацька старшина.

Використання історичних персоналій і фактів у повістях є важливим для глибшого розуміння контексту й оцінки подій та персонажів. Такий підхід формує аутентичне тло для повістування. Звісно, використання історичних фактів у літературних творах вимагає від будь-якого автора обачності та глибокого розуміння історії, оскільки важливо зберігати баланс між автентичністю та художньою свободою, щоб створити цікавий та переконливий розповідний матеріал. Вважаємо, що це сповна вдалося Святомирові Фостуну.

У наративному просторі функціонують реальні історичні діячі, які репрезентують козацьку верхівку: український наказний гетьман Павло Полуботок, генеральний писар Семен Савич, генеральний суддя Іван Черниш, миргородський полковник Данило Апостол, генеральний обозний Яків Лизогуб, генеральний осавул Василь Жураківський, козацькі посли Василь Биковський і Семен Рубець.

Авторська уява талановито вписала у повість образи полковників, козацьких адміністративних діячів, прихильників Мазепи, які проживали поза межами України, але сприяли просуванню українських інтересів за кордоном, свідомих українських молодих людей – студентів, козаків, синів козацької старшини, які щиро турбувалися майбуттям України, віддано служили рідній землі як на її території, так і далеко за межами.

Хоча гетьманські повноваження Павла Полуботка були обмеженими, наказний гетьман мав на меті встановити порядок та законність в українському управлінні. Він намагався припинити зловживання старшинами на місцях, розсилаючи універсали, які забороняли старшинам використовувати козаків на свої потреби під загрозою суворих покарань. Також він реформував судові установи, щоб запобігти хабарництву суддів, неправосуддю та утискам звичайних людей. Замість того, щоб судді або отамани судили самотужки, він впровадив у сільських, сотенних та полкових судах участь кількох асесорів для контролю. Встановив процедуру апеляцій до вищого суду щодо рішень нижчих і доклав зусиль для покращення діяльності вищого військового суду. Крім того, він відзначився як культурний діяч, зібравши значну бібліотеку та систематизувавши власний літопис – «Кроніку» за період з 1452 по 1715 рік.

«У Глухові засіла Колегія й рядить козацькою землею. Я нібито наказний гетьман, але моя влада жажливо обмежена. За кожним моїм кроком слідкують шпигуни й донощики Вельямінова», – констатує головний герой, водночас виказуючи готовність боротися за «вольності і права нашої отчизни ... до останнього віддиху» [7, с. 52].

Намагання Павла Полуботка повернути Україні її права і свободи, спроби відновлення повноцінного гетьманства, ліквідація Малоросійської колегії й одночасне отримання петиції від козацької старшини з табору над річкою Коломак, яка теж включала прохання повернути всі права Україні, в тому числі й можливість вибирати гетьмана, обурило московського царя і призвело до ув'язнення Полуботка, Черниша і Савича у Петропавлівську фортецю-в'язницю. Паралельно відбулися арешти в Україні. У цей період були ув'язнені миргородський полковник Данило Апостол, генеральний обозний Яків Лизогуб, генеральний осавул Василь Жураківський, кілька полковників та адміністративних діячів. Таким чином, уся козацька верхівка опинилася під слідством і перебувала у Петропавлівській в'язниці. Слідство тривало майже увесь 1724 рік і припинилося, так і не закінчившись, у зв'язку зі смертю московського царя. Наказний гетьман і генеральний писар не пережили ув'язнення, здоров'я багатьох інших визначних діячів було підірвано жажливими умовами перебування у в'язниці.

Багато важливих подій, які формують сюжет, у повісті представлені не безпосереднім описом, а відображаються через сприйняття цих подій персонажами, часто у вигляді ретроспективи.

У такий спосіб читач знайомиться з давно минулими подіями під час спогадів Данила Апостола про розмову з гетьманом Мазепою, який бачив у ролі свого наступника саме полковника Апостола. Роздуми про майбутнє козацької землі нерозривно пов'язані з особистістю майбутнього гетьмана: «Україною повинна рядити в майбутньому, після смерті Скоропадського, людина, яка не піде на вудочку Москви й не запродає козацької землі» [7, с. 17].

У спогадах полковник повертається в той момент, коли «плакав, мов мала дитина, коли прощався з гетьманом, який не хотів до себе слави, але бажав добра Україні й народові, думав і журився долею українських земель та їх майбуттям» [7, с. 17]. Після призначення царем Полуботка наказним гетьманом Апостол не був розчарований, оскільки вважав його гідною кандидатурою через наполегливість і впевненість Полуботка.

Спогади про Мазепу у творі супроводжуються смутком у старшин, які завдячували покійному гетьману своїми військовими рангами, добробутом, славою, і докорами сумління, що не пішли до кінця з Мазепою через неусвідомлення трагічних наслідків: «Усім їм за гетьманування Скоропадського стало одразу видно, до чого прямує цар Петро, вкорочуючи ступенево козацькі права й вольності» [7, с. 108]. Старші офіцери з журбою згадують минуле, «яке назавжди лишилося в їхній пам'яті спаленими руїнами Батурина, гарматною канонадою під Полтавою і довголітнім перебуванням на чужині» [7, с. 182]. Письменник акцентує на відданості старших офіцерів: «Плакали вони, мов діти, хоронячи свого старого гетьмана в чужу землю. Осталися вірні його заповітові і служили тепер вільно гетьманові Орлику» [7, с. 182].

Із бесіди Аскер-паші з маркізом Франсуа Ґізотом стає відомо, що поза межами України діють прихильники Мазепи на користь козацької нації, це відбувається і в європейській (молоді офіцери, які в юному віці покинули Україну й вирости у Франції, залишилися щирими українцями, «завзятими мазепинцями й любили всім серцем і душею оту далеку чарівну Україну» [7, с. 182]), і в азійських державах, у Манджурії, Китаї, Японії, Отоманській імперії, «в якій мазепинці ходять під бунчуками, нібито вірно служать Порті, а насправді діють у користь своєї нації...» [7, с. 24].

Аскер-паша зізнається, що досяг висот у турецькій військовій службі, однак залишається українцем, а його становище дозволяє вести корисну для України політичну діяльність. З його уст читач дізнається про намагання Петра «знищити всі права й вольності

козацької землі і зробити з України провінцію. Виборний гетьман це все-таки суверен, хоч і з обмеженою владою» [7, с. 31]. Також Аскер-паша характеризує Полуботка як відданого захисника прав козаків: «Полуботок – мазепинець. Таким він був, таким і залишився, збагнувши, що готує цар Петро козацькій нації» [7, с. 31].

Український історичний простір інтерпретується письменником задля ініціювання рефлексії щодо минулого та сучасності України. Нове прочитання минулих подій допомагає читачеві глибше зрозуміти та відчувати специфічний дух, національну ідентичність українців. Солідаризуємося з думкою С. Луцій, що діаспорній прозі властивий «національний часопростір, що немислимий без трьох часових вимірів: минулого, сучасного, майбутнього» [2, с. 357]. Дослідниця зазначає, що до «минулого звернені погляди багатьох митців, які прагнули осмислити не лише добре знані, але й маловідомі сторінки вітчизняної історії, а також зберегти своє національне минуле в інокультурному середовищі» [2, с. 357].

Крізь увесь текст повісті проходить образ булави як символ авторитету, справедливості, рішучості, атрибут козацької влади: описуючи миргородського полковника Данила Апостола, письменник акцентує, що той, як один із найстарших серед старшин, міг би стати наступником Скоропадського: «Звичайно, йому хотілося б стати гетьманом, бо навіть сам покійний Мазепа, відпускаючи його незадовго перед полтавським боєм до свого полку, говорив йому, що після Скоропадського гетьманська булава повинна перейти в руки полковника Апостола» [7, с. 16]. Аскер-паша у розмові з маркізом Гізетом теж розмірковує, що булава могла б належати полковнику Апостолу, однак Данило не буде рватися до булави через царську неприязнь.

Полуботок зізнається, що тримає булаву у своїх руках не заради особистого честолюбства, а «на те, щоб могли захищати нашу землю від щораз більшого московського зазіхання на неї. І захищатиму її до кінця життя...» [7, с. 52]. Важкою вважає її Павло Полуботок і водночас приманливою. У роздумах наодинці із собою подумки наказний гетьман звертається, обережно тримаючи булаву в руках, до Івана Мазепи: «Тебе виклинають, Іване Степановичу, – заворушилися тихо Полуботкові уста, – але вічним ти будеш в історії нашого народу. Ти піднявся великого діла, й не твоя вина, що не зміг його довершити. Ти вмер, Іване Степановичу, але твоя ідея житиме вічно. Не вб'є її Петро, ані його наслідники. Великий був єси, Іване Степановичу, та як мало всі ми тебе розуміли!..» [7, с. 21]. У цей переломний момент Полуботок ухвалює важливе екзистенційне рішення – йти до кінця у протистоянні між ним і московським царем.

Булава, як символ спадкоємності козацької влади, також з'являється у розмові Павла Полуботка з Данилом Апостолом перед останньою поїздкою наказного гетьмана до Петербурга. Наказний гетьман, передчуваючи своє неповернення з півночі, просить Апостола перейняти булаву у свої руки, щоб не дати Україну на поталу москалям, оскільки не хоче, щоб вона потрапила до рук негідників.

Полуботок вважає Апостола єдиним, хто зможе її втримати чесно і гідно. Данило, який чув уже ці слова від Мазепи, розуміє, що настав той час, якого він так боявся, адже булава означає також те, що йому доведеться стати у двобій із Петром. Він запевняє Полуботка, що не допустить, «щоб усякі негодяї хапалися за гетьманську булаву й запродували козацький люд у московську неволю» [7, с. 224]. Символічно, що назва підрозділу «Бери булаву!» чітко кореспондує основний меседж твору – захист прав козацької держави.

Письменник акцентує на основних подіях часів гетьманування Павла Полуботка, якого цар Петро призначив наказним гетьманом у надзвичайно важкий період Гетьманщини, затиснутої у жорсткі політичні й економічні лещата Петербурга. Метою Петра було перетворення України на адміністративну одиницю Московщини: «Він захоплений ідеєю

великої московської імперії, іде весь час послідовно й вперто до своєї мети, не оглядаючись на жертви й зусилля, глухий на людське горе і сльози» [7, с. 223]. Полуботок у розмові з Апостолом підкреслює, що невимомливо кінцевою ідеєю для царя є створення імперії, а «Гетьманщина вельми ласий кусок для Петра. Раз він схопив його, тримає цупко, поки не проковтне...» [7, с. 223].

Це часи хитрої політики в Україні, яка викликала ворожнечу всередині українського народу, загострення невдоволення козаків козацькою старшиною: «Встановлення Малоросійської колегії в Україні було важким політичним ударом для України, бо фактично наказний гетьман і козацький уряд попадали під контроль тієї Колегії, що й підважувало основу козацького державного устрою» [7, с. 6].

Про підступність московської влади говорить і сам Павло Полуботок: «Вони, кляті, розточили й розклали морально багацько нашого козацького брата, створивши із нього лакуз і донощиків, заради дарованих хуторів, ставків та млинів» [7, с. 52].

Царський уряд посилював економічні утиски паралельно з політичним поневоленням українського народу. На одній з важливих нарад старшин з військовими товаришами обговорюється новий сенатський указ про «перепис усіх значкових, бунчукових і військових товаришів із точними доказательними грамотами та актами, які підтвердили б чи вони значаться справді такими, чи ісполняють свою повинність, а коли ні, то чому» [7, с. 108], що викликає обурення: «Обрати гетьмана не дозволяють, обклали нас податками, та такими, що й дихнути годі, козаків женуть за тридесяті гори на війну й каторжні роботи, а тепер добираються й до нас» [7, с. 109]; «затискують москалі нашого брата так, що аж чуби тріщать» [70, с. 182].

Розмова генерального судді Черниша, який дуже переймався долею України, із сином Петром знайомить читача з тогочасною ситуацією, характеризуючи її як «тяжке вереміє», а московського царя – деспотом, якого бояться і перед яким плазують московські вельможі, варваром, що і «Бога розп'яв би за свою владу. Недарма самі москалі називають його антихристом <...> Україну й козаків він ненавидить. О, так, Україна йому потрібна, бо це дуже багата земля. Але волелюбного козацтва він не терпить» [7, с. 15].

Боротьба за права та вольності Гетьманщини, обстоювання позиції щодо обрання гетьманів за козацькими звичаями дратувало і лякало московського царя, що призвело в подальшому до остаточного придушення Гетьманщини.

Отже, дослідження деяких аспектів поетики повісті «Нас розсудить Бог» засвідчує, що вивчення історичного контексту боротьби українців за свої права, нове прочитання подій минувшини сприяє глибшому розумінню національної ідеї і водночас увиразнює сучасні соціальні проблеми, питання національної ідентичної та самосвідомості. Боротьба за незалежність і територіальну цілісність України залишається актуальною і досі, особливо в контексті повномасштабної війни. Вивчення літературних творів історичної тематики допоможе повернути широкому загалу справжню історію, очистити її від нашарувань нав'язаної радянською владою пропаганди, а тому і стати зброєю у сучасній інформаційній війні.

Література:

1. Богданова М. Історична пам'ять та наратив української національної ідентичності в історичній повісті Святомира Михайла Фостуна «Нас розсудить Бог». *International Journal of Slavic Studies. "Slavopolit Letters"*. 2022. № 4. Р. 121–133. URL: <https://slavopolit.letters.pl/>.
2. Луцій С.І. Романістика української діаспори 1960–1980-х років: проблематика, жанрово-стильові парадигми. Тернопіль : Джура, 2017. 412 с.
3. Луцій С. Романістика української діаспори другої половини ХХ століття: проблеми, жанрово-стильові парадигми. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 2015. Випуск 23. С. 209–213.

4. Ковалів Ю. Історія української літератури: кінець XIX – поч. XXI ст. Т. 8. Еміграційні колізії письменства. Київ : «Академія», 2021. 592 с.
5. Савчук Р. Мовностилістичні особливості публіцистики Святомира Фостуна в журналі «Сурмач». *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Vol. X/1: 2022. P. 59–73.
6. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / Упорядк. В.А. Просалової. Донецьк : Східний видавничий дім, 2012. 480 с.
7. Фостун С.М. Нас розсудить Бог: іст. повість з часів гетьмана Павла Полуботка. Брюссель, 1985. 320 с.
8. Харлан О.Д. Місця пам'яті в романі Людмили Коваленко «Степові обрії». *Актуальні тенденції викладання української літератури* : матеріали П'ятого регіонального наук.-практ. семінару, присвяченого 190-річчю м. Бердянська та 85-річчю БДПУ (5 квітня 2017 р.) / ред. кол. О.П. Новик (голова) та ін. Бердянськ : БДПУ, 2017. С. 60–63.

References:

1. Bogdanova, M. (2022). Istorychna pamiat ta naratyv ukraïnskoi natsionalnoi identychnosti v istorychnii povisti Sviatomyra Mykhaila Fostuna "Nas rozsudyt Boh" [Historical memory and the narrative of Ukrainian national identity in the historical story "God will judge us" by Sviatomir Mykhailo Fostun]. *International Journal of Slavic Studies. "Slavopplit Letters"*. № 4. P. 121–133. Retrieved from: <https://slavopplit.letters.pl/> [in Ukrainian].
2. Luschi, S.I. (2017). Romanistyka ukraïnskoi diaspory 1960–1980-kh rokiv: problematyka, zhanrovo-stylovi paradyhmy [Novelistic of the Ukrainian diaspora in the 1960s–1980s: problems, genre and style paradigms]. Ternopil: Jura. 412 p. [in Ukrainian].
3. Luschi, S. (2015). Romanistyka ukraïnskoi diaspory druhoi polovyny XX stolittia: problemy, zhanrovo-stylovi paradyhmy [Novelistic of the Ukrainian diaspora of the second half of the 20th century: problems, genre and style paradigms]. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series "Historical Sciences"*. Issue 23. P. 209–213 [in Ukrainian].
4. Kovaliv, Y. (2021) Istoriia ukraïnskoi literatury kinets XIX – poch. XXI st. T. 8. Emihratsiini kolizii pysmenstva [History of Ukrainian literature at the end of the 19th century – the beginning of the 21st century T. 8. Emigration collisions of writing]. Kyiv: "Academy". 592 p. [in Ukrainian].
5. Savchuk, R. (2022). Movnostylistychni osoblyvosti publitsystyky Sviatomyra Fostuna v zhurnali "Surmach" [Linguistic peculiarities of Sviatomir Fostun's journalism in the magazine "Surmach"]. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, vol. X/1: pp. 59–73 [in Ukrainian].
6. Prosalova, V.A. (Compilation) (2012). Ukraïnska diaspora: literaturni postati, tvory, biobibliografichni vidomosti [Ukrainian diaspora: literary figures, works, biobibliographic information]. Donetsk: Eastern Publishing House, 2012. 480 p. [in Ukrainian].
7. Fostun, S.M. (1985). Nas rozsudyt Boh: istorychna povist z chasiv hetmana Pavla Polubotka [God will judge us: ist. story from the time of hetman Pavlo Polubotko]. Brussels, 320 p. [in Ukrainian].
8. Harlan, O.D. (2017). Mistsia pamiaty v romani Liudmyly Kovalenko "Stepovi obrii" [Places of memory in Lyudmila Kovalenko's novel "Steppe Horizons"]. *Current trends in teaching Ukrainian literature: materials of the Fifth Regional Science-Practice seminar dedicated to the 190th anniversary of the city of Berdyansk and the 85th anniversary of the BDPU* (April 5, 2017) / edited by O.P. Novyk (head) and others. Berdyansk: BDPU. P. 60–63 [in Ukrainian].

УДК 008:821.161

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2024-XXI-6>

АПОКАЛІПСИС: НОВЕ ЗНАННЯ ЧИ РУЙНАЦІЯ УСТАЛЕНОГО ПОРЯДКУ (ОНТОЛОГІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ В АНТИУТОПІЯХ)

Новик Ольга

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української та зарубіжної літератури
і порівняльного літературознавства
Бердянський державний педагогічний університет
ORCID ID: 0000-0001-6039-0221

У статті розглянуто повсякденність художнього твору у фантастичному творі крізь призму апокаліптичних мотивів. Метою дослідження є переосмислення апокаліптичної складової повсякденності твору Урсули ле Гуїн «Ті, що покидають Омелас». Методами літературознавчого аналізу є герменевтичний, психологічний, розгляд повсякденності.

Апокаліпсис, починаючи з біблійних книг, передбачає чітку послідовність подій, структуру й образи, що мають інтертекстуальні впливи на подальшу літературу християнського світу. Пряме й опосередковане підпорядкування впливу біблійних мотивів на творчість письменників як «великого коду» (Н. Фрай) позначилося в різних жанрах. Один із таких жанрів – це антиутопія різного роду, зокрема і соціальна фантастика. Повсякденність соціальній фантастиці підпорядковується не тільки жанровим вимогам відтворення дійсності, але й співвідношенню складових Lebenswelt. Dasein, морального, духовного, речового світу й культурних кодів. Творчість Урсули ле Гуїн є тому підтвердженням. Оповідання «Ті, що йдуть з Омеласа» за жанровим визначенням самої авторки є психоміфом, поєднує риси антиутопії в соціальній фантастиці, психологічної притчі. Моральні імперативи, що розглядаються письменницею, не тільки стосуються можливості створення ідеальної держави, де загальне щастя можливе через горе окремих громадян, а підпорядковуються проблемам вибору людиною життєвого шляху, почуття провини, співпереживання, покоління і релігії та багатьох інших морально-етичних аспектів взаємодії людини й суспільства. Паралелі до апокаліптичних мотивів постають уже від міркувань про можливість щастя без радості, без емпатії, потім співвідносяться з вибором земного шляху й віри / невіри у Страшний Суд із почуттям провини, щастя Омеласу протиставляється пекельним мукам дитини, а шлях з Омеласу є пошуками спасіння душі. Тож зміна існування для тих, хто вирішив піти з позірно ідеальної держави, є руйнацією усталеного порядку, але водночас, як і в Апокаліпсисі, Страшний Суд є можливістю почати нове життя, змінитися на краще. Страх перед змінами, невідомим одних мешканців змушує притлумлювати совість, забувати про чуже горе й бути щасливим, забуваючи провину, а інших змушує до рішучих дій, зміни усталеного буття. Повсякденність Омеласу одних руйнує, інших підштовхує до спасіння власної душі.

Ключові слова: повсякденність, психоміф, антиутопія, апокаліпсис.

Novyk Olha

Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literature
and Comparative Literature
Berdyansk State Pedagogical University

APOCALYPSE: NEW KNOWLEDGE OR THE DESTRUCTION OF THE ESTABLISHED ORDER (ONTOLOGY OF EVERYDAY IN ANTI-UTOPIA)

The article examines the everydayness of a work of art in a fantastic work through the prism of apocalyptic motifs. The purpose of the study is to rethink the apocalyptic component of everyday life in Ursula Kroeber le Guin's work "The Ones Who Walk Away from Omelas". The methods of literary analysis are hermeneutic, psychological, consideration of everyday life.

The Apocalypse, starting with the biblical books, has a clear sequence of events, structure and images that have intertextual influences on the subsequent literature of the Christian world. The direct and indirect subordination of the influence of biblical motifs on the work of writers as a "great code" (N. Frye) affected various genres. One of these genres is anti-utopia of various kinds, including social fiction. The everydayness of social fiction is subject not only to the genre requirements of the reproduction of reality, but also to the ratio of the components of the Lebenswelt. Dasein, moral, spiritual, material world and cultural codes. Ursula le Guin's work is a confirmation of that. The story "The Ones Who Walk Away from Omelas", according to the genre definition of the author, is a psychomyth, combines features of anti-utopia in social fiction, psychological parable. The moral imperatives considered by the writer relate not only to the possibility of creating an ideal state, where general happiness is possible at the expense of the grief of individual citizens, but are subject to the problems of a person's choice of life path, feelings of guilt, empathy, generations and religions, and many other moral and ethical aspects of human interaction and society. Parallels to apocalyptic motifs appear already from considerations about the possibility of happiness without joy, without empathy, then they are correlated with the choice of an earthly path and belief/disbelief in the Last Judgment with a sense of guilt, and Omelas is contrasted with the hellish torment of a child, and the path from Omelas as a search for the salvation of the soul. So the change of existence for those who decided to leave the apparently ideal state is the destruction of the established order, but at the same time, as in the Apocalypse, the Last Judgment is an opportunity to start a new life, to change for the better. The fear of changes, the unknown, forces some residents to suppress their conscience, forget about other people's grief and be happy, forgetting guilt, and forces others to take decisive actions, to change their established existence. The everydayness of Omelas destroys some, and pushes others to save their own souls.

Key words: *everyday life, psychomyth, anti-utopia, apocalypse, Ursula le Guin.*

Жанр антиутопії дуже часто поєднується з апокаліптичними мотивами. У літературознавстві бракує праць, де б досліджувалася повсякденність антиутопії, а надто апокаліпсису. Тому тема є актуальною й новаторською.

Метою дослідження є переосмислення апокаліптичної складової повсякденності твору Урсули ле Гуїн «Ті, що покидають Омелас». Методами літературознавчого аналізу є герменевтичний, психологічний, розгляд повсякденності.

Апокаліпсис у культурі є неоднозначним поняттям. З грецької перекладається як «нові знання, відкриття, одкровення». Найчастіше в широкого загалу асоціюється з назвою біблійних книг.

«Найвідоміший апокаліпсис, – зазначено в «Лексиконі загального та порівняльного літературознавства», – склався в юдео-християнській словесності, починаючи з кількох

століть до Христа й закінчуючи I ст. н. е. Він зумовлений атмосферою тривоги і зневіри, що характерно для ситуації державно-політичної нестабільності юдейського суспільства, яке пережило розпад царства, ряд кровопролитних війн, окупацію та катастрофу вавилонського полону, громадянську війну часів Макавеїв та експансію з боку гелліністичного оточення, вінцем якої став римський протекторат» [1, с. 36].

Апокаліптичними вважають книгу пророка Даниїла зі Старого Завіту, апокрифи Єноха, Авраама, Петра, Павла, Марії та інші, зрештою, «Одкровення Іоанна Богослова», де є знання про те, що має передувати другому пришествю Ісуса Христа. Оскільки описуються численні катаклізми, руйнація усталеного порядку, люди це сприймають як кінець світу. Очікування кінця світу породжує низку есхатологічних мотивів у літературі, проте, вочевидь, важливо не ототожнювати апокаліптичну й есхатологічну складові повсякденності художнього твору з філософської точки зору.

Для переосмислення апокаліптичних мотивів ХХ ст. у європейському, канадському й американському романі на перетині модернізму та постмодернізму важливу роль має праця Т. Геффернана «Постапокаліптична культура: модернізм, постмодернізм і роман ХХ ст.» [2, 2008].

Апокаліпсис як форма наративу, що має чіткий порядок послідовності подій, як у біблійних апокаліптичних текстах, оприявнює смисл людського буття в сучасну епоху, постає у працях Ф. Кермоуда [4].

У дисертації М. Кірячок «Візії апокаліпсису в українському постмодерністському романі» [5] йдеться про психологічний апокаліпсис, стверджується, що він «пов'язаний з категоріями «концепція дійсності» та «концепція людини», психологічний апокаліпсис стає змістовою тенденцією постмодерної літератури» [5, с. 32].

Кінець світу для людини є руйнуванням її повсякденності. Тож апокаліпсис для пересічної особистості зазвичай асоціюється зі страхом перед змінами, що загрожують її щастю, її життю, розміреному існуванню.

Ще в літературі Пізнього Середньовіччя апокаліптичні мотиви поставали поруч зі спробою підтвердити / спростувати обумовленість приходу кінця світу власне вчинками самих людей, а ще точніше – їх гріховністю. Кара Божа як покарання за гріх. Це і війни, нашестя, навали, моровиці й інші жахи.

Попри те, що від давнини до сучасних антиутопій минуло багато часу, основа апокаліптичних мотивів та їх інтерпретації в літературі, що обтяжена Великим Кодом (Н. Фрай), тобто постхристиянського світу, неминуче підпадає під онтологію повсякденності пересічного грішника. Водночас апокаліптичні складові – це не тільки очікування невідомого, але й Страшний Суд і справедливе рішення.

Повсякденність в антиутопіях є явищем контраверсійним, оскільки поєднує можливості вигадки й реальності. В енциклопедії є визначення антиутопії: «Антиутопія (від *анти...* та *утопія*) – критичне зображення в художній літературі або кінематографі небезпечних тенденцій і наслідків соціальних експериментів, антигуманної сутності державної системи, яка під виглядом «поліпшення» та припадних ідеалів спирається на насильство, облудну ідеологію, придушення свободи й аморалізм» [6].

Тож від «Левіафана» Т. Гоббса, крізь «Мандрі Лемюеля Гуллівера» Дж. Свіфта, «Скотного двора» Миколи Костомарова, і до «Голодних ігор» (The Hunger Games, 2008) С. Коллінз бачимо обіграння соціальних експериментів і те, як вони впливають на повсякденність героя в художньому світі.

Повсякденність як онтологічну проблему досліджено в роботах М. Гайдеггера, який розглядає людське буття крізь призму трьох модусів турботи, через виміри часу, поєднані

практичний і теоретичний світ. У праці М. Гайдеггера «Буття і час», як зауважують науковці, йдеться про парадокси буття: «Отже, буття, щоб дізнатись, що живе в нас від самого буття, від його істинності та початковості, треба зруйнувати структуру повсякденності. Тут безсилі антропология, гносеология і навіть найдосконаліший філософський дискурс. Необхідно витворити багатомірний проєкт, у якому масштаб світобудови кожного разу центрується у точці одиничного існування не лише у просторі, але й у часі, при цьому не втрачаючи повноти та цілісності того, що відбувається. Dasein – це місце перехрещення світових та екзистенційних координат» [3, с. 168]. Учений розрізняє повсякденність (сфера, де людина стає об'єктом, що відокремлює Dasein від буття) і буденність, а також культурну норму (кодує і символізує сутності).

У другій половині ХХ століття, крім соціальної антиутопії, з'являється низка жанрових різновидів антиутопії, серед яких вчені виділяють антиутопії гротескно-сатиричну, філософсько-психологічну, інтелектуально-іронічну спрямованість, роман-пародію, роман-метафору, роман-енциклопедію, роман-детектив [7, с. 221]. Г. Сабат виокремлює такі риси антиутопії, як попередження й застереження [8, с. 37]. Для розуміння онтології повсякденності важливо згадати ще один термін «дистопія», що охоплює ще й філософську складову в переосмисленні світу.

Апокаліптичні мотиви антиутопій можуть звучати на різному рівні текстів: у повсякденності героя антиутопії – від глобальної катастрофи, що здатна зруйнувати планету, до руйнування життя одного індивідуума цього суспільства, для якого певна подія стає кінцем / початком нового життя. Від самого початку існування поняття «апокаліпсис» воно містило в собі подвійну природу – поєднувало завершення одного стану і перехід в інший.

Розглянемо, якою постає апокаліптична складова для повсякденності героїв короткої антиутопії Урсули ле Гуїн *The Ones Who Walk Away from Omelas* («Ті, хто йдуть з Омеласа», або ж «Ті, що покидають Омелас»). Оповідання, яке було відзначене премією Гюго за 1974 рік, має авторським визначенням психоміф. Отже, акценти змалювання повсякденності зміщуються в площину духовності.

Чіткий порядок подій в повсякденності мешканців Омеласа підтримує устрій, за якого суспільство видається щасливим. Незмінність того, що відбувається, поєднана з вибором, який усе ж мають здійснити герої твору. Доля кожного складається за певним алгоритмом, як в апокаліпсисі. Вибір моральний.

Оповідання-притча, або ж, за авторським визначенням, психоміф, утворене внаслідок жанрової дифузії, зачіпає одну з вічних проблем: чи виправдане існування суспільства, де добробут і щастя більшості тримаються на стражданнях небагатьох.

Виділяють такі риси антиутопії:

«Для антиутопії характерними є:

- тісний зв'язок із реальністю, яка викликає різке несприйняття автора;
- гостра критика насильницької, тоталітарної держави (державного апарату) на різних рівнях;
- конфлікт особистості з державою, яка придушує її волевиявлення;
- головна проблема – духовна деградація людини в умовах насильства й пошуки духовного спротиву насильству;
- широке використання засобів комічного (соціальної сатири, гротеску тощо) з метою розвінчання суспільного абсурду, антигуманної сутності державної системи, ідеологічного, адміністративного й інших видів соціального тиску;
- зображення суспільства «із середини» – очима людини, яка переживає складний конфлікт із державою, нерідко перенесений у психологічну площину;

- створення негативної моделі суспільної системи;
- викриття хибних міфів, колективної міфологічної свідомості, на якій нерідко тримається система насильства» [6].

В оповіданні, яке ми розглядаємо, найбільш яскраво виражені кілька ознак антиутопії. Про зв'язок із реальністю у фантастичному творі йдеться тільки опосередковано через сприйняття читача художньої реальності, комічне також відсутнє. Проте у творі чітко виступає конфлікт особистості з позірно ідеальною державою, викриття міфу про можливість загального щастя на неприйнятті чужого горя, пошуки спротиву насильству, переосмислення повсякденності «із середини» – усе це уможливорює прогностична функція соціальної фантастики.

Ще один важливий момент для переосмислення оповідання «Ті, що йдуть з Омеласу» – це поєднання рис антиутопії, психоміфу й соціальної фантастики. Повсякденність, створена авторкою, підпорядковується переосмисленню шляху, яким буде розвиватися суспільство: «Ключовою ознакою, яка відмежовує антиутопію від інших фантастичних творів, є зображення моделі суспільства, яка суперечить принципам гуманізму, і конфлікт особистості з нею. Фантастика в антиутопії зумовлена не тільки авторською свідомістю, а й зв'язком із реальною дійсністю, це насамперед виявлення хибних тенденцій сучасності або прогнозування жахливого майбутнього» [6].

Питання про те, чим постає апокаліпсис для повсякдення людини в оповіданні «Ті, що йдуть...», має ґрунтуватися на способі зображення художнього світу, з урахуванням авторської дефініції жанру. Чим для героїв має стати вибір піти зі своєї країни? З одного боку, таке рішення зруйнує звичний світ жителів Омеласа, з іншого боку, людина зможе здобути нове життя, нові почуття від усвідомлення власної можливості до очищення. Паралель до етапів апокаліптичного дійства: очікування на вибір у дочасному житті між гріхом і каяттям, очікування Страшного Суду і страх перед невідомістю, нове життя для праведника. Усі ці стадії проходять герої твору, але фінал у кожного свій.

Ще одна промовиста деталь, що ґрунтується на антитезі радість – горе, щастя – страждання, – це використання образів двох дітей. Одна дитина, яка під час свята грає на дерев'яній флейті й викликає загальну радість, а інша – викликає почуття огиди, а отже, й небажання відчувати провину, страх перед можливим руйнуванням усталеної світобудови Омеласа.

Прикметно, що повсякденність Омеласа – повсякденність без церкви, на чому наголошує авторка, описуючи щасливих людей: «релігії – так, духівництву – ні», перемога філософії щасливого життя і відсутність почуття провини, – нагадує місце перебування праведників, такий собі земний рай без лиха, тривоги і воєн. Водночас розплатою за суспільне щасливе буття є страждання дитини-інваліда, про які загал воліє не думати. Філософська складова переосмислення онтології повсякденності пов'язана із християнським сприйняттям почуття провини, гріховності, розуміння, що загальне спасіння засновується на чийось стражданнях. Проте, на відміну від християнської доктрини добровільної самопожертви Христа заради людей, дитина-страдник в Омеласі приречена іншими на таку долю.

Прикметно, що Омелас описано під час святкування свята Літа, що є втіленням радості від перемоги життя. Обмежений простір у долині із чарівною природою нагадує утопію Вольтера «Кандид, або Оптимізм» про чарівну країну Ельдорадо, оточену горами, де всі живуть щасливо. Проте, якщо країну Ельдорадо описано як таку, де всі молилися, дякуючи Богу за щасливе життя, не було ні тюрми, ні злочинців, ніхто не хотів іти звідти, а Кандид із товаришем пішли тільки тому, що один поспішав до коханої, а інший хотів похвалитися багатством, то у творі Урсулі ле Гуїн інші думки й почуття рухають героями твору.

Власне героя у творі про Омелас як такого немає, адже йдеться про узагальнені категорії, немає жодного власного імені в персонажів, а всі вони є частинками повсякденності Омеласу.

Опис Омеласа без конкретики, але із численними відсилками до можливих реалій життя читачів уможливорює конструювання повсякденності близької для кожного і спроби приміряти на себе проблему морального вибору. Читач уже у власному повсякденні може знайти паралелі морального вибору мешканців Омеласа, бо ж не так багато в сучасному суспільстві здатні до емпатії, а кількість дітей-аутистів, людей із різними фізичними і психічними вадами зростає. Тому проблемне питання з антиутопії про можливість бути щасливим, коли поруч хтось страждає, переходить із повсякденності художнього твору в реалії повсякденності читача. Авторка згадувала В. Джеймса як такого, хто нагадав їй про моральну проблему суспільства, що хоче бути щасливим попри нещастя окремих людей. Переосмислення ж цієї проблеми у психоміфі без чіткого розгортання сюжету, звичної структури художнього жанру антиутопії потребувало майстерності письменниці. Ще один важливий аспект переосмислення повсякденності оповідання «Ті, що йдуть з Омеласу»: людина вибирає піти з країни позірною загальною щастя, але не здійснює спробу змінити повсякденність для всіх. Моральний вибір, що здатен порятувати душу окремої людини, але прищестя месії, який би змінив світ для всіх, не відбувається. Руйнувати країну щастя ніхто не береться, ніхто не наважується позбавити відчуття щастя інших, бо, власне, це неможливо для окремої людини. У кожного з Омеласу власний апокаліпсис.

Повсякденність в антиутопіях соціальної фантастики є явищем контраверсійним, оскільки поєднує можливості вигадки й реальності. Dasein для моральних імперативів психоміфу нерозривно поєднано з культурними нормами автора і читача, хоча й реалізовано в повсякденності вигаданого світу.

Отже, розгляд апокаліптичної складової в антиутопії Урсули ле Гуїн уможливорює переосмислення філософії буття пересічної людини як співтворця усталеного порядку, моральних імперативів суспільства. Структура апокаліпсису, спроектована на повсякденність художнього світу психоміфу, поєднує низку ключових моментів: щасливого буття через страждання іншого, можливості прогностичної функції фантастики авторкою використані для демонстрації духовної частини повсякденності, проблеми вибору.

Література:

1. Волков А. Апокаліпсис. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці : Золоті литаври, 2001. С. 36–38.
2. Heffernan Teresa. Post-Apocalyptic Culture: Modernism, Postmodernism, and the Twentieth-Century Novel. Toronto : University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, 2008. 224 p.
3. Бочуля О. В. Онтологічний вимір повсякденності у філософській концепції М. Гайдеггера. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія.* 2012. Т. 20, вип. 22 (4). С. 161–170. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2012_20_22\(4\)_33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2012_20_22(4)_33).
4. Kermode Frank. The Sense of an Ending: studies in the theory of fiction / Frank Kermode. New York : Oxford University Press, 1967; 2nd edition, 2000. 206 p.
5. Кірячок М. В. Візії апокаліпсису в українському постмодерністському романі : дис. ... кандидата філологічних наук : 10.01.01 українська література / Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2016. 195 с.
6. Ніколенко О. М. Антиутопія. *Велика українська енциклопедія.* URL: <https://vue.gov.ua/Антиутопія> (дата звернення: 23.10.2022).
7. Пархоменко І. І. Антиутопія: інтерпретація в сучасному літературознавстві. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.* 2011. № 963. Сер.: Філологія. Вип. 62. С. 217–222.
8. Сабат Г. У лабіринтах утопії та антиутопії. Дрогобич : Коло, 2002. 160 с.

9. Ursula K. Le Guin. *The Ones Who Walk Away from Omelas* 1973. <https://www.ceremade.dauphine.fr/~ekeland/lectures/Mathematical%20Models%20in%20Social%20Sciences/ursula-k-le-guin-the-ones-who-walk-away-from-omelas.pdf> (дата звернення 19.01.2024).

References:

1. Volkov, A. (2001). Apokalipsys. Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva [Apocalypse. Lexicon of general and comparative literature studies.] Chernivtsi: Zoloti lytavry. P. 36–38 [in Ukrainian].
2. Heffernan Teresa (2008). *Post-Apocalyptic Culture: Modernism, Postmodernism, and the Twentieth-Century Novel*. Toronto: University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division. 224 p.
3. Bochulia, O.V. (2012). Ontolohichniy vymir povsiakdennosti u filosofskii kontseptsii M. Haidehhera [The ontological dimension of everyday life in M. Heidegger's philosophical concept]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii: Filosofiia. Sotsiologiia. Politologiia*. Vol. 20, Issue 22 (4). P. 161–170 [in Ukrainian].
4. Kermode, Frank (2000). *The Sense of an Ending: studies in the theory of fiction* / Frank Kermode. New York: Oxford University Press, 1967; 2nd edition. 206 p.
5. Kiriachok, M.V. (2016). Vizii apokalipsysu v ukrainskomu postmodernistskomu romani [Visions of the apocalypse in the Ukrainian postmodern novel]. *Candidate's thesis*. Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv. 195 p. [in Ukrainian].
6. Nikolenko, O.M. Antyutopiia. Velyka ukrainska entsyklopediia [Anti utopia. Great Ukrainian encyclopaedia]. Retrieved from: <https://vue.gov.ua/Antyutopiia> [in Ukrainian].
7. Parkhomenko, I.I. (2011). Antyutopiia: interpretatsiia v suchasnomu literaturoznavstvi [Dystopia: interpretation in modern literature studies]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina*. № 963. Ser.: Filologiia. Issue 62. P. 217–222 [in Ukrainian].
8. Sabat, H. (2002). U labiryntakh utopii ta antyutopii [In the labyrinths of utopia and dystopia]. Drohobych: Kolo. 160 p. [in Ukrainian].
9. Ursula K. Le Guin (1973). *The Ones Who Walk Away from Omelas* 1973. Retrieved from: <https://www.ceremade.dauphine.fr/~ekeland/lectures/Mathematical%20Models%20in%20Social%20Sciences/ursula-k-le-guin-the-ones-who-walk-away-from-omelas.pdf>.

UDC 811.111:81'373.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2024-XXI-7>

BIRDS' NAMES AND THEIR SYMBOLIC MEANINGS IN ENGLISH PHRASEOLOGICAL WORD COMBINATIONS

Khalabuzar Oksana

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages
and Teaching Methods

Berdyansk State Pedagogical University

ORCID ID: 0000-0003-2338-0854

Shymanovych Iryna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages
and Teaching Methods

Berdyansk State Pedagogical University

ORCID ID: 0000-0001-9788-3169

In this article, the authors undertake an exploration into the intricate dynamics of ornithonomies within the English linguistic conceptual framework, delving into the frequency of utilization of bird names and their symbolic significance within English phraseological expressions. The research not only scrutinizes the prevalence of these avian lexical elements but also discerns the underlying factors that contribute to the formation of a distinct national ornithosymbolism. This comprehensive analysis extends to the axiological potential embedded in these ornithonomena, unraveling the motivational forces that drive their integration into the linguistic fabric.

By systematically examining the frequency of bird names in phraseological combinations, the study sheds light on the nuanced interplay between language and cultural symbolism. The authors systematically dissect the semantic weight carried by these avian descriptors, discerning their role in shaping the metaphorical richness of English expressions. Furthermore, the exploration extends to the sociocultural factors that influence the development of national ornithosymbolism, elucidating the intricate web of cultural, historical, and environmental elements that contribute to the lexico-cultural tapestry.

The elucidation of the axiological potential of ornithonomies not only deepens our understanding of linguistic symbolism but also offers insights into the broader cultural values embedded in the English language. Through meticulous analysis, the article contributes to the scholarly discourse on the motivations behind the incorporation of bird names into the linguistic repertoire, unraveling the layers of cultural significance that enrich the linguistic picture of the world in English.

Key words: *zoolexema, ornithonomen, symbol, phraseological unit, axiological potential, linguistic conceptual framework, motivation.*

Халабузар Оксана

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов і методики викладання
Бердянський державний педагогічний університет

Шиманович Ірина

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов і методики викладання
Бердянський державний педагогічний університет

НАЗВИ ПТАХІВ ТА ЇХ СИМВОЛІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СЛОВОПОЛУЧЕННЯХ

У статті автори досліджують складну динаміку орнітономенів в англійській мовній картині світу, заглиблюючись у частотність вживання назв птахів та їх символічне значення в англійських фразеологізмах. Дослідження не лише ретельно вивчає поширеність цих пташиних лексем, а й виявляє основні чинники, що сприяють формуванню особливої національної орніто-символіки. Цей комплексний аналіз поширюється на аксіологічний потенціал, закладений у цих орнітономенах, і розкриває рушійні сили, що зумовлюють їхню інтеграцію в мовну картину.

Систематичний аналіз частотності вживання назв птахів у фразеологічних сполученнях проливає світло на тонкий взаємозв'язок між мовною та культурною символікою. Автори систематично аналізують семантичну вагу, яку несуть ці пташині дескриптори, визначаючи їхню роль у формуванні метафоричного багатства англійських виразів. Крім того, дослідження поширюється на соціокультурні чинники, які впливають на розвиток національної орнітосимволіки, прояснюючи складну мережу культурних, історичних та екологічних елементів, що сприяють створенню лексико-культурного простору мови.

З'ясування аксіологічного потенціалу орнітономенів не лише поглиблює наше розуміння мовного символізму, але й дає уявлення про ширші культурні цінності, закладені в англійській мові. Завдяки ретельному аналізу стаття робить внесок у науковий дискурс про мотиви включення назв птахів у мовний репертуар, розкриваючи шари культурного значення, які збагачують мовну картину світу в англійській мові.

Ключові слова: зоолексема, орнітономен, символ, фразеологізм, аксіологічний потенціал, картина світу, мотивованість.

From time immemorial, the development of a simplistic worldview has been influenced by visual observation, direct contemplation, and human engagement with the surroundings. Specific narratives emerged within ethnic consciousness, finding expression in the linguistic conceptual framework of the world. These narratives became verbalized, notably in established phrases. Given that the phraseological repertoire of a language is never exhaustive, it remains an ever-relevant subject for scholarly exploration and investigation.

One of the most productive ways of phrase derivation is their formation on the basis of word symbols. Phraseological symbols are usually based on commonly used, well-known words, usually the names of objects in the world around us. These include, in particular, the names of animals. We assume that zoonyms are one of the oldest layers in folk symbolism, since observations of animals and their behavior were made by primitive man.

Animal symbolism has been the subject of research by many scholars. The functioning of animal images in the linguistic pictures of the world has been studied in the works of M. Kyrylyuk, H. Onufriychuk, L. Savchenko, O.I. Skopnenko, T.V. Tsybalyuk, V.D. Uzhchenko, D.V. Uzhchenko, V. Zhaivoronok, E. Pedeson, M. Post and others.

In our opinion, the study of the zoomorphic picture of the world in its ethnic specificity based on English phrases remains unresolved.

The source of the factual material is the English-Ukrainian phraseological dictionary compiled by Konstantin Barantsev.

Using the method of continuous sampling, we examined phraseological units containing zoolexemes. We found 143 such phrases. We classified these phrases into thematic groups according to the name of the animal. We have identified the following groups: 1) predators; 2) domestic animals; 3) livestock; 4) birds; 5) fish; 6) insects; 7) others. They were processed taking into account the frequency of use of certain thematic groups in them. The statistics show that the most significant share is occupied by the groups "Birds", "Pets (cat/dog)", and "Livestock", with the latter having parity rates. The groups "Predators" and "Fish" are somewhat smaller in number. The phraseological units containing the component "Insects" are sporadic. The group "Others" includes names of amphibians (5), rodents (3) and exotic animals (3).

As we can see, phrases based on ornithonyms account for the largest share. The names of birds have been repeatedly studied by both domestic and foreign researchers. Thus, E. Rosh studied the characteristics of the prototypical image of birds [13; 12]. Fauconnier G. studied the structural-semantic, onomasiological, and cognitive characteristics of ornithonominations [10, p. 99–107].

The study of ornithonomies in English phraseological units remains among the unresolved issues. As we have already mentioned above, their share represents an important fragment of the English conceptual framework. Therefore, we have set ourselves the goal of describing an important fragment of the English linguistic picture through ornithomorphic standards.

The realization of this goal involves solving the following tasks:

- 1) to establish the frequency characteristics of the use of bird names in phrases;
- 2) to identify the factors of influence and trace the process of formation of ornithosymbolism on the studied material;
- 3) to study the phrases in terms of axiological potential;
- 4) to determine the degree of motivation/unmotivation of the studied phrases.

We analyzed phrases with an ornithological component to determine the frequency of their use. According to our research, the most prominent share is made up of phrases with the hyperonym *bird*. The number of these combinations is almost 40 % of the total. The number of phrases with *duck* (16 %) and *pigeon* (11.1 %) is quite significant. There is a clear trend in the choice of the name of a bird as a component: it is, first of all, generalized information about the life and behavior of birds and, as a result, the choice of the hyperonym *bird* as a figurative specifier.

Another tendency in the formation of the phraseological corpus is the pronounced influence of human economic activity on the choice of an ornithonym as a symbol. Of the 11 hyponyms, 6 are names of poultry: chicken, cock, dove, duck, goose, pigeon, and pigeon.

As for other ornithonyms, their choice was influenced by the landscape in which the speakers live. These are the names of birds that are most common in Europe: cuckoo – cuckoo, magpie – magpie, swan – swan. The choice of these birds as a symbol is also dictated by their unusual behavior in nature. As for the name peacock, which is exotic for Europeans, and turkey-cock, which is a peacock, this choice was influenced by the unusual appearance of the bird.

Phraseological units formed with ornithonyms usually reflect the real behavior of birds in nature and create quite similar images. We refer to them as motivated.

Motivation is usually understood as a structural and semantic property of a word that allows us to realize the rationality of the connection between the meaning and the sound shell of a word based on its lexical and structural correlation [3, p. 30]. It is well known that a phraseology

can be identified with a word in terms of its meaning, so we consider it appropriate to use this determination in our study.

We refer to motivated phrases as those based on real, logical situations, i.e. on the bird's natural behavior.

The bird's way of life provided the basis for creating its image as a symbol of freedom: a bird of passage (a person who does not live in one place for a long time); as free as a bird (a person who is independent in his or her actions). That is why a bird even in a golden cage is a symbol of captivity: like a bird in a gilded cage.

The phrase *a bird's-eye view* has the original meaning "from a bird's-eye view" and, due to the bird's ability to cover a large enough area with its eyes, has developed its semantics: perspective, general overview, and summary. Other peculiarities of bird behavior gave rise to the motivational basis of the following phraseology:

a) traditional bird lifestyle, and habits:

– to group in flocks: *bird's of a feather* – they are people of the same composition who occupy the same place in society;

– to wake up early: *an early bird* is a person who gets up very early;

– to eat crumbs, which makes it seem as if birds eat little: *eat like a bird*;

– to live on water bodies: *swim like a duck*, this stable comparison corresponds to the Ukrainian "swim like a fish";

b) the appearance of birds:

– at an early stage of its development, a swan chick has an unattractive appearance: *an ugly duckling*. This phraseology is motivated by a famous fairy tale by H.H. Andersen; it is usually said, as a rule, about teenagers who later become attractive, or about a person who is unfairly judged and whose advantages are revealed unexpectedly to his or her environment;

– in the animal world, where natural selection is known to reign, birds with physical disabilities do not survive, they are doomed to die; hence the motivational basis of the phrase: *a lame duck*. This is what losers are called; a similar metaphor exists in Ukrainian folklore, and it is based on the folk tale "The Lame Duck";

c) specific living conditions for birds created by humans:

– in England and the United States, cockfighting has always been popular, and roosters were raised and fed specifically for this purpose, and special conditions were created for them; hence the emergence of the phrase: *live like a fighting cock*;

– if a rooster proved to be incapable of fighting, it was removed from the fight; this became the motivational basis for the phrase: *that cock won't fight*;

d) other factors:

– it was much easier to hit a motionless bird during hunting; this is the motivational basis of the phraseological phrase: *a sitting duck* is a duck that sits; this phraseology has the meaning of "a convenient target", "easy prey";

– a bird that has already been killed is useless, so the expressions *a dead pigeon* and *a dead duck* mean "a dead man," "his song is sung", and "a hopeless cause".

– the age characteristics of birds have become the basis for the following idioms: *an old bird* means "an experienced person who is difficult to deceive"; and, vice versa: *a spring chicken* means "a young, inexperienced person"; cf. the Ukrainian correlates "shot sparrow", "old sparrow", "yellow-mouthed chick".

Thus, as can be seen from the above examples, the real properties of objects in the world around us, certain knowledge of realities, culture, and traditions by native speakers of a particular language provide grounds for understanding the motivational basis of phraseological expressions.

On the other hand, in any language, there are stable phrases that reflect a non-standard vision of the environment. These phrases are formed according to the reverse principle. As a rule, they either have no real motivational basis or it remains opaque to the speaker. Such combinations are traditionally called unmotivated, unreal. The basis for such statements is the generally accepted notion that the process of choosing a certain feature of an object (in our case, birds) indicates the speaker's desire to fix certain properties and qualities of the bird in the phraseology, and, therefore, motivation.

If there are no obvious reasons for realizing the rationality of the connection between its form and content in a phraseological turn of phrase, it is considered that the internal form of the phrase is lost and it is unmotivated.

Our analysis of English phraseological units gives grounds for the following conclusions. Ornithomorphic images are an important fragment of the English world picture. For phrases with a bird component, important factors are cognitive activity and live contemplation of the subject, economic, cultural activity, folklore, and landscape.

The creative nature of nature and the human sense of beauty are key factors in the pronounced reclamation character of phrases with bird names. The studied phrases with birds' names are characterized by multi-significance; this is evidenced by phrases in which the same name can have different symbolism and different axiological potential. English phraseological combinations with the component "bird" are characterized by a high level of motivation.

References:

1. Barantsev, K.T. (ukl.) (2005). Anhlo-ukrainskyi frazeolohichnyi slovnyk [English-Ukrainian phraseological dictionary]. 2-he vyd., vypr. Kyiv: Znannia" KOO. 1056 p. [in Ukrainian].
2. Honcharova, T.I. (1996). Spilnit ta spetsyfika movnykh zoomorfnykh kartyn svitu [Commonalities and specificity of linguistic zoomorphic pictures of the world]. *Candidate's thesis*. Kharkiv. 22 p. [in Ukrainian].
3. Dudyk, P.S. (2005). Stylistyka ukrainskoi movy: navchalnyi posibnyk [Stylistics of the Ukrainian language: a textbook]. Kyiv: Akademiia. 368 p. [in Ukrainian].
4. Kutsyk, O.A. (1995). Slova iz symvolichnym znachenniam v osnovi ukrainskykh frazem [Words with symbolic meaning in the basis of Ukrainian phrases] *Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii "Problemy zistavnoi semantyky"*. Kyiv: KDLU. P. 112–113 [in Ukrainian].
5. Lazer-Pankiv, O.V. (2012). Strukturno-semantychnyi analiz frazeolohizmiv iz komponentom-ornitonimom. [Structural and semantic analysis of phraseological units with an ornithonym component]. *Studia linguistica*. Issue 6 (1). P. 259–264 [in Ukrainian].
6. Bilonozhenko, V.M. (ukl.) (2003). Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy [Dictionary of phraseological units of the Ukrainian language]. Kyiv: Nauk. dumka. 1104 p. [in Ukrainian].
7. Uzhchenko, V.D., Uzhchenko, D.V. (1998). Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Osvita. 224 p. [in Ukrainian].
8. Skopnenko, O.I., Tymbaliuk, T.V. (ukl.) (2002). Frazeolohiia perekladiv: Slovnyk-dovidnyk [Phraseology of translations: Dictionary-reference]. Kyiv: Dovira. 735 p. [in Ukrainian].
9. Chornobai, S. (2006). Idiomatychna frazeolohiia ta movna kartyna svitu (na materialy somatychnykh frazeolohichnykh odynyts anhliiskoi, novohretskoi ta ukrainskoi mov) [Idiomatic phraseology and linguistic picture of the world (based on the material somatic phraseological units of English, Modern Greek and Ukrainian languages)]. *Semantyka movy i tekstu: Materialy IX mizhnar. nauk. konf. Ivano-Frankivsk*. P. 291–293 [in Ukrainian].
10. Fauconnier, G. (1999). *Methods and Generalizations. Cognitive Linguistics, Foundations, Scope, and Methodology*. Berlin. N.Y. 418 p.
11. Pederson, E., Nuyts J. (1997). Overview: On the Relationship between Language and Conceptualization. *Language and Conceptualization*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 11–12, 121.

12. Post, M. (1988). Scenes and Frames Semantics as a Neo-Lexical Field Theory. Understanding the Lexicon: Meaning, Sense and World Knowledge in Lexical Semantics / Ed. by W. Hüllen and K. Schulze. Tübingen: Niemeyer. P. 36–37.

13. Rosh, E.H. (1975). Cognitive representation of semantic categories. *Journal of Experimental Psychology*. Vol. 104. P. 192–233.

Bibliography:

1. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Т. Баранцев. 2-ге вид., випр. Київ : Знання, КОО, 2005. 1056 с.

2. Гончарова Т. І. Спільність та специфіка мовних зооморфних картин світу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.2015 «Загальне мовознавство» / Т. І. Гончарова. Харків, 1996. 22 с.

3. Дудик П. С. Стилїстика української мови : навчальний посібник. Київ : Академія, 2005. 368 с.

4. Куцик О. А. Слова із символічним значенням в основі українських і російських фразем. *Проблеми зіставної семантики* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Київ : КДЛУ, 1995. С. 112–113.

5. Лазер-Паньків О. В. Структурно-семантичний аналіз фразеологізмів із компонентом-орнітонімом. *Studia linguistica*. 2012. Вип. 6 (1). С. 259–264.

6. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.

7. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.

8. Фразеологія перекладів : словник-довідник / уклад.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2002. 735 с.

9. Чорнобай С. Ідіоматична фразеологія та мовна картина світу (на матеріалі соматичних фразеологічних одиниць англійської, новогрецької та української мов). *Семантика мови і тексту* : матеріали ІХ Міжнар. наук. конф. Івано-Франківськ, 2006. С. 291–293.

10. Fauconnier G. Methods and Generalizations. *Cognitive Linguistics, Foundations, Scope, and Methodology*. Berlin – N.Y., 1999. 418 p.

11. Pederson E., Nuyts J. Overview: On the Relationship between Language and Conceptualization. *Language and Conceptualization*. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. P. 11–12, 121.

12. Post M. Scenes and Frames Semantics as a Neo-Lexical Field Theory. Understanding the Lexicon: Meaning, Sense and World Knowledge in Lexical Semantics / Ed. by W. Hüllen and K. Schulze. Tübingen : Niemeyer, 1988. P. 36–37.

13. Rosh E. H. Cognitive representation of semantic categories. *Journal of Experimental Psychology*. 1975. Vol. 104. P. 192–233.

НОТАТКИ

Наукове видання

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**

Випуск XI

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 20510-10310P від 24.12.2013

Головний редактор –
доктор філологічних наук, професор **Ольга Харлан**

Комп'ютерна верстка – **Юлія Семенченко**

Надруковано з оригінал-макету, наданого авторами

Підписано до друку 02.04.2024.
Формат 60×84/8. Гарнітура Arial.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 6,74. Замов. № 0424/298. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК No 7623 від 22.06.2022 р.